

Franc Šěn

Projekt Maćičneje encyklopedije

Na přenim posedženju „wědomostneho wotrjada Domowiny“, hišće njedowoleneje Maćicy Serbskeje, 24. apryla 1946, rěčeše k dypkej „Program džěla“ jako přeni Pawoł Nedo. „Zdónk serbskeje inteligency su młodzi wučerjo w Radworju. Za jich rozwučenjo namjetuje [wón] encyklopediju serbskeje kultury w 3–5 zwjazkach (stawiznu [!], literaturu, rěč atd.). K temu stoji Domowina z cyłym swojim aparatom k dispoziciji.“¹ Ota Wićaz namjet podpěrowaše. Na namjet Michała Nawki wuzwoli 70 přítomnych jeho za zamołwiteho tutoho kolektiwneho projekta. Jako sekretar za njón wuzwoli so Anton Nawka, spočatk 1947 přewza tutón nadawk Jurij Kubaš-Worklečanski. W běhu lěta 1946 zdžěla Wićaz rukopisnje načisk hesloweje lisćiny k pismikomaj A a B a přikłady (biografiskich) hesłow k pismikej A. Woboje so w Domowinskej centrali wotpisa, zhektografowa a w druhej položcy lěta 1947 přez sekretara zajimowanym Maćicarjam rozposła. W Nowej dobjě 14. januara 1948 rozprawješe Kubaš pod titlom „Leksikon wo Serbstwje“ wo zaměrje předewzaća: „Maćica Serbska chce wudać serbsku encyklopediju. To dyrbi być leksikon, w kotrymž je wšo krótko wopisane, štož ma někajki zwisk ze Serbami. Po alfabeće budžeš w knize mjena wšěch wosobow namakać, kotrež mějachu za naš lud někajki wuznam, njech běchu Serbja abo mužojo a žony druhich narodow, njech běchu za nas abo přećiwo nam. A wo kóždym z tutech ludźi dyrbja najwadžniše data w encyklopediji stać, dale krótko stawizniske a druhe powěsće wo našich wsach a městach, rěkach, dolinach a horach, zarjadnistwach a zakonjach, podawkach atd., potajkim při kóždym hesle krótki tekst.“ K tomu prosy dalšich wo sobudžělo: „K. prof. dr. Wićaz a k. wyši wučer Kral wjele hesłow wobdžělataj, tola wšo samoj dočinić njemóžetaj.“²

Tež w Čěskej wo projekće informowachu, pisajo 1948 wo Serbskim zarjedže: „Kulturní referát úřadu pracuje na lužickosrbské encyklopedii. Materiál sesbírala Maćica Serbska a nyní se provádí jeho hodnocení a třídění. Sen, který snili národní vlastenci, se stává skutkem. Lužickosrbská národní kultura stojí na prahu svého největšího rozvoje.“³

Hižo w awgusće lěta 1947 wočakowaše Pawoł Nedo „w blišim času přenje zešiwki tuteho wulkeho słownika“⁴. 75lětny Wićaz pak w dopisu 26. februara 1949 Božidarej Dobruckemu wot toho wotradžeše: „Prošu čakajće hišće z wozjewjenjom encyklopedije. [...] Wostajće mi chwile! Dyrbju na kóždy pad dotalne hesla přehladać, zo njebychu byle přejara diletantiske. – Pojědu raz do Drježdžan abo do Lipska dla pohladanja do třebnych Nachschlagewerke.“⁵ Jako so w aprylu samsneho lěta wo doskónčne přewjedženje džělawosće a swójstwa Maćicy Serbskeje do Domowiny jednaše, so wo projekće hižo njerěčeše.⁶ Džělo na nim drje bě so zastajilo.

W Serbskim kulturnym archiwje je so wone hektografowane předdžělo, mjezstopjen projekta Maćičneje encyklopedije, zachowało; najwobšěrnišo w materialijach

¹ Hlej protokol zhromadźizny w SKA MZb I 4 J, f. 12–13.

² Nowa doba 14. 1. 1948.

³ Nová Lužice 1. 8. 1948, čo. 1/2.

⁴ P. Nedo: Nowe nadawki za Maćicu Serbsku, w: Nowa doba 23. 8. 1947.

⁵ SKA ISL XXIII 26 F, f. 14.

⁶ Přir. Pawoł Nedo: Domowina w lěće 1949, w: Nowa doba 30. 4. 1949.

wědomostneho sobudželačerja Serbskeho zarjada Pawoła Wićaza.⁷ Hesłowa lisćina a hesła pismika A pochadžeja wot Oty Wićaza, městne hesła k pismikej B wot Měrcina Krala, zbytnje biografiske a ludowědne pismika B wot sobudželačerja Domowiny⁸, kiž městnym heslam drje tež statistiske podača dodachu.

Rafał Leszczyński, kiž na sorabistiskej konferency 2001 doporuči, w 21. lěstotku skónčnje zwoprawdźić projekt serbskorěčneje encyklopedije, sej material raz wobhladašči sudži: „Co zaš najwažniješe, projekt wydania ›serbskije encyklopedije‹ był przedwczesny. Wszak ›wiedza w pigułce‹, skomprimowana w encyklopedycznym haśle, ješli ma być rzetelna, musi opierać się na badaniach szczegółowych, musi zostać nimi poprzedzona. W połowie XX wieku takich studiów, dzieł monograficznych, prac edytorskich i bibliograficznych z dziedziny sorabistyki było jeszcze zbyt mało, aby na ich podstawie można było stworzyć syntezę równomiernie wypełniającą tomy encyklopedii sorabistycznej.“⁹

Džensa předležitej z před 30 lětami wušłym „Nowym biografiskim słownikom k stawiznam a kulturje Serbow“, wobmjzewacym so jenož na zemřete wosoby, a z lěta wušlej publikaciju „Sorbisches Kulturlexikon“ knize, kiž do wěsteje měry měłoj wotpowědować wočakowanjam tehdyšich Maćicarjow. W zwisku ze žadanjom za serbskej rěču w nowych medijach rozmysluje so tuchwilu znowa wo serbskorěčneje encyklopediji, nětko w interneće.

Slědowaca dokumentacija chce zmóžnić dohlad do koncepta Maćičneje encyklopedije a předstajić charakter přihotowanych hesłow. W rozdžělu k džensa předležacym přiručkam nadpadnje wjetša podrobnosć při biografijach a překwapja njewobkedźbowanje wažnych aspektow (na př. towarstwoweho žiwjenja w městnych hesłach).

W hesłowej lisćinje¹⁰ smy mjena wosobow podali po wašnjju, kaž jewja so w „Nowym biografiskim słowniku“ (tam zastupjenym smy přidali hwěždku*), a dodali žiwjenske lěta; městnosćam přidachmy wotpowědne němske pomjenowanje. Njejasne hesła (kaž betonica, Boži) a wotkazy do prózdneho (hlej basnistwo, bitwa) smy wostajili kaž w předloze.

Hesła k pismikomaj A a B¹¹ njejsu so prawdžepodobnje wšě napisali. Předležace hesła smy jeno formalnje zjednotnili, džensnišim prawidłam prawopisa a interpunkcije přiměrili, citaty titlow skorigowali a z różkatymi spinkami wuwostajenja (na př. při zamylacych podačach) resp. wudospołnjenja (mj. dr. skrótšenjow) woznamjenili. Při

⁷ SKA MZb XXI 1 C, D. Dalše džěle namakaja so w Maćičnych zběrkach – ZM XXXIX 1 E (Projektowanje Serbskeje encyklopedije, 1946), w zawostajenstwje Jakuba Wjacławka – SKA ZM XXXIX 2 A–C, 3 A–C a w Domowinskih aktach – SKA D II 2.7. D. W zawostajenstwje Oty Wićaza chowa so jenož jeho rukopisna „kartoteka“, zešiwki z titlow „Encyklopedija“, do kotrychž je sebi při přehladowanju periodikow bio- a bibliografiske zapiski činił – SKA ZM XXXVIII 27 A.

⁸ Prawdžepodobnje wot Jurja Kubaša-Worklečanskeho, Pawoła Wićaza a hišće dalšeho. Ota Wićazowe biografije w jeho „Encyklopediji“ su bio- a bibliografisce podrobnije a zwjetša wobšěrniše.

⁹ R. Leszczyński: Zadania sorabistyki na pierwsze dziesięciolecie XXI wieku, w: Im Wettstreit der Werte. Sorbische Sprache, Kultur und Identität auf dem Weg ins 21. Jahrhundert / hrsg. von Dietrich Scholze, Bautzen, 2003, str. 394.

¹⁰ SKA MZb XXI 21 A (Plan), B (z rukopisnymi wudospołnjenjami O. Wićaza), ZM XXXIX 1 E (Projektowanje Serbskeje encyklopedije, 1946).

¹¹ Mašinopisy w SKA MZb XXI 21 A (10 wěcownych hesłow z B), B (biografije A a B, dwójce na wšelake wašnje), C (městnosće), D (hory a wody).

městnych hesłach, kiž jewjachu so w rozdźělnymaj wersijomaj, smy so za wobšěrnišu rozsudžili. Citowanje žórłow („Při citatach woznamjenjatej přeco 1. čo. lětnik a druhe čo. stronu, potajkim: ČSM 1871, 35 = ČSM z lěta 1871, strona 35“ – J. Kubaš we wokolniku z apryla 1947) smy wobchowali. Jeničce někotre skrótsenki smy z džensa wužiwanymi narunali (ČMS město ČSM; rozeznače Ł, Łn město L; ČLV město L-Sw); jenož jónu trjebane smy wupisali. Skrótsenym lětoličbam přistajichmy lětotok (1926 město 26). Statistiske ličby Serbow w městnych hesłach zložuju so na ličenje Domo-winy 1946 přez dowěrnikow. Kriterij njeběchu rěčne znajomosće, ale serbski pochad hač k dźědam a wowkam.

Hesłowa lisćina

- Ackermann, Adam (1707–1771)
 Adam z Bremena (do 1050–1081/85)
 Adámek, Karel (1840–1918)
 Adam, Georg* (1874–1948)
 administracija (Serbja a Łužica)
 Aesticampianus, Johannes / Rhagius,
 Joannes / Rak, Jan* (1457–1520)
 Aksakov, Ivan Sergejevič* (1823–1886)
 Aksakov, Nikolaj Petrovič (1848–1909)
 Albert, Jan / „Ruzla“ (1799–1895)
 Albert, Pětr (1826–1880)
 Albert, sakski kral (1828–1902)
 Albin, Kito* (1802–1888)
 Albin, Emil Theodor († 1866)
 Albinus, Karl (1839–1889)
 Allain, Paul
 Ameriscy Serbja
 Andricki, Alfons (1916–1940)
 Andricki, Alojs* (1914–1943)
 Andricki, Gerhard (1908–1979)
 Andricki, Jan* (1880–1955)
 Andricki, Jan (1907–1985)
 Andricki, Mikławš* (1871–1908)
 Angermann, Ludwig Franc* (1829–1878)
 Anton, Karl Gottlob von* (1751–1818)
 antropologija (łužiska a serbska)
 architektura
 archiw (serbske)
 Argentinska (Serbja w Argentinskej)
 Arndt, Jan (1555–1621)
 Arndt, Pětr
 Arndt, Wylem
 Arnold, Pětr
 Arnold / Werner, Jurij (1824–1875)
 Arnošt, Herman († 1895)
 Ast, Jan* (1655–1733)
 Ast, Jan Theophil (1695–1719)
 Atula, J.
 d'Avril, Louis-Marie-Adolphe
 (1822–1904)
 awgust
 Awstralscy Serbja
 awtochtonojo (awtochtonosć Serbow
 we Łužicy)
 awtonomija (serbske prašenje, serbske
 hibanje atd.)
 bar → mjedwjedź
 Baar, Jindřich Šimon (1869–1925)
 baba
 Baběg / Groß-Bogendorf
 Baběžk / Klein-Bogendorf
 Babin / Babben
 baby, babki
 babyduška
 Bačkovský, František (1854–1909)
 Bačoň / Storcha
 Baczewski, Jan (1890–1958)
 Badeni, Jan (1858–1899)
 Baerenstamm → Wóski z Baerenstamma*,
 Jakub Jan Józef
 Bahr, Max
 Bajer, Handrij (1822–1901)
 bajki
 Bakunin, Michail (1814–1876)
 Bałcar, Fryco
 Bałcar, Měrćin* (1711–1785)
 bałdrijan
 Bałucki, Michał (1837–1901)
 banka, Serbska
 bant, banty
 Barrossa, Gustaw
 Bart / Baruth

- Bart, Arnošt* (1870–1956)
 Bart, Herman († 1895)
 Bart, Jakub → Čišinski, Jakub Bart*
 Bart, Jakub* (1796–1881)
 Bart, Jan Awgust (1765–1818)
 Bartko, Jan* (1821–1900)
 Bartska hora / Wowča hora / Schafberg
 basnički
 basnicy, serbscy →
 basnistwo, serbske →
 Bašmakov, A. D.
 Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy
 Niecislaw* (1845–1929)
 Batowski, Henryk (1907–1999)
 Baworska (Serbja pola Norimberka)
 Behla-Gorojski, dopisowar Casnika 1924
 beletristika (serbska) →
 Below, August Adolph (1715–1787)
 Benediktsen, Aage Meyer (1866–1927)
 Beneš, Edvard (1884–1948) (a Serbja,
 1919)
 Beneš-Třebízský, Václav (1849–1884)
 Beno, Mišnjanski biskop (~1010–1106)
 Beograd / Bělohrod / Belgrad
 Bergan, Bjedrich Awgust* (1824–1901)
 Berlin / Barlin
 Bernoulli, Johann III. (1744–1807)
 Bethusy-Huc, Valeska Gräfin (1849–1926)
 betonica
 Bevk, France (1890–1970)
 Bezela (11. lětstotk)
 Bezkow / Beeskow
 Bezruč, Petr (1867–1958)
 Běčicy / Pietzschwitz
 Běgař, Benjamin* (1873–1945)
 Běgař, Jan Pawoł / Bieger, Johannes Paul
 (1858– po 1932)
 Běły Halštrow / Weiße Elster
 Běła Hora / Belgern
 Běła Woda / Weißwasser
 Běle Noslicy / Weißnaußlitz
 Bělobóh / Bieleboh
 Běloš / Biewoschmühle
 Běły Bóh
 Běły Chołmc / Weißkollm
 Běliš, rodź. Weiss
 Běmar, Arnošt Immanuel (1739–1812)
 Běmar, Jan* (1671–1742)
 Běmar, Jan Gotttrau* (1710–1779)
 Běmar, Jan Gotthold* (1706–1783)
 Běmar, Jan Gotthelf* (1704–1747)
 Běmar, Pětr
 Běrka, Handrij († 1913)
 Běrlink, Zacharias* (1619–1695)
 Běrník
 bětnarstwo
 bibaska
 biblija
 Bibliiski pućnik
 bibliografije
 biblioteki (z literaturu wo serbskich
 naležnosćach, hdžež je wjetši wotrjad
 serbski)
 Bittrich, Max (1867–1959)
 Bilý, Jan Evangelista (1819–1888)
 biskop (Mišnjanski / a biskopstwo /
 wobsedženstwo, historija)
 Biskopicy / Bischheim
 Biskopicy / Bischof
 Biskopicy / Bischofswerda
 bitwa (pola Budyšina, Bukec ... → ...)
 Bjar, Jan Hendrich* (1837–1859)
 Bjar, Jan († 1820)
 Bjar, Jan Jurij / Bähr, Johann Georg
 (1689–1724)
 Bjatkař, Albert Božydar / Böttcher, Albert
 Theodor (1815–1885)
 Bjedrich, Jurij († 1807)
 Bjedrich II. (1712–1786)
 Bjedrich-Radlubin, Mikławš* (1859–1930)
 Bjedrich, Michał* (1855–1876)
 Bjela, Robert* (1850–1921)
 Bjenada, Herman / Dabjena (* 1890)
 Bjenada, Jan (1715–1800)
 Bjeňš, Anton († 1895)
 Bjeňš, Jakub (1808–1888)
 Bjermich, Jurij / Běrmich* (1884–1953)
 Bjerwald / Bärwalde
 Bjesada, Budyska
 bjez hlowy muž a zwěrjata
 Błažij, Handrij († 1884)
 Błažij, Jan, pseud. → Bartko, Jan*
 Błažij, Korla* (1864–1932)
 Błažik, Ferdinand Michał (1824–1908)
 Błóta / Spreewald
 Błudnik, błudnički
 Bluń / Bluno
 blysk

- Bobak, pseud. → Nowak-Njehorński,
Měrcin
- Bobolčanka / Boblitzer Wasser
- Bobrowski, Michail Kirilowič* (1784–
1848)
- Bocatius, Joannes / Bok, Jan* (1568–1621)
- Bodjanski, Osip Maksimowič*
(1808–1877)
- Boetticher, Walter von (1853–1945)
- Bohorič, Adam (1520–1598)
- Boganović, M.
- Bogensee, Julius (1894–1950)
- Bogusławski, Wilhelm Józef*
(1825–1901)
- Bojt, Fryco* (1826–1892)
- Ból, Bohusław Awgust* (1770–1843)
- Bola / Hančo, Matej (1838–1915), dudak
- Bolesław Chrobry (967–1025)
- Bolharska
- Bolte, Gotthard* (1869–1928)
- Bor, serbski zemjan (~1050– po 1071)
- Boranecy / Bornitz
- Bórk / Burk
- Bórkowy / Burg (Spreewald)
- Bórš, Jan (1821–1891)
- Boršč, Dolha / Förstgen
- bort, borta
- Bosak, Pawoł / Bošak, Paul
- Boso, Merseburgski biskop († 970)
- bóz
- Boža 'losć (sedleško)
- bozanka
- Boži
- Brahc, Korla Bohuđer (1760–1807)
- Brahc, Křescijan Bjedrich († 1797)
- Brama / Brahmow
- Braniborska
- Braniborski, pseud. → Hajnca, Jan*
- Bramborski Casnik → Casnik
- braška, braškojo
- Bratr, Korla Bohuměr
- Bratr, Křescijan
- Bratrowstwo, Kulowske
- Brauner, Herrman (1855–1915)
- brěčka
- brěza
- Brězan, Pětr (1790–1862)
- Brězan, Jurij* (1900–1948)
- Brjazyna / Briesen
- Broda, Jan Maks († 1914)
- Broda, Michał (1711–1774)
- brody / Furten (we Łužicy)
- Brojer, Jan (1767–1808)
- Broniš, Arnošt Bjedrich Emanuel († 1844)
- Broniš, Pomhajbóh Gotthelf / Bogumił
- Broniš, Hendrich Awgust (1795–1879)
- Broniš, Kito Wylem* (1788–1881)
- Broniš, Kito
- Broniš, Mato
- Broniš, Pawoł Fryco* (1830–1898)
- Broniš, Matej Bogumił* (1868–1937)
- brónja (serbska ludowa historija)
- Brósk, Handrij* (1802–1877)
- Brósk, Jurij* (1833–1915)
- brunica (we Łužicy)
- Brusk, Jurij* (1889–1950)
- Bryl, Bjedrich, wučer w Žyłowje
- Bryl, C. M., wučer
- Bryl, Jakub Korla* (1811–1865)
- Bryl, Jan* (1879–1931)
- Bryl, Michał (1816–1883)
- Bryl, Mikławš, braška († 1912)
- Bryl, Pětr, wučer a wupućowar
- Brylec, Haňža, misionarka
- Bubnik / Bubenik
- Bučar, Franjo (1866–1946)
- Bučar, Vekoslav (* 1907–po 1972)
- Budaeus, Johann Christian Gotthelf
(1702–1770)
- Budar, Jan Michał* (1713–1789)
- Budarjowa, Haňža, rodź. Šoćic*
(1860–1937)
- Budestecy / Großpostwitz
- Budychojc, Marja* (1883–1946)
- Budyšin / Budissin / Bautzen
- Budyšink / Kleinbautzen
- Buk, Jakub* (1825–1895)
- Buk, Michał* (1804–1865)
- Buk, Pětr
- Bukecy / Hochkirch
- Bukojna / Buchwalde
- Bukow / Groß Buckow
- Bukow / Hohenbocka
- Bulitius, Jan Křescijan (1696–1751)
- Bur, Mikławš (1840–1910)
- burstwo
- Byčín / Wohlaer Berg
- Bystrica / Schwarze Elster

Hesla

Ackermann, Hadam

nar. 3. sept[embra] 1707 w Nowej Wsy pola Huski, wopytowaše Křižny gymnazij w Drježdžanach, rozwučowaše svojeho rektora, sakskeho stawiznarja mag. Křesćijana Schöttgena, w serbskej řeči; studujo w Lipsku zastupi do Sorabije. Zemř 29. měřca 1771 jako pastor prim[arius] w Rólanach.

Adam-Rostok, Georg

němski kritik, spisa do Berlinskeje rewije Literarisches Echo z 15. 8. I. 1900 (tež separat) nastawk „Die wendische Renaissance“, připóznawajcy literarne prócowanja serbskeho naroda, kiž Ćišinskeho sobu pohnu k třom rozwaženjam wo serbskej literaturje. [Lit.: Ł 1900, 84.]

Adámek, Karel

čěški spisowačel a zapóslanc, rodženy w Hlinsku, wopisa do rewije Osvěta 1871, 513 sl. swoje pučowanje po Łužicy: „Z Horní Lužice“ a w nastawku tež pojedna wo serbskej literaturje.

Adolphe d'Avril, baron

spisowačel a dobry znajer słowjanskich ludow a řečow. Wozjewi 1895 we Revue française de l'étranger et des colonies et Exploration Gazette Géographique, Tome XXII, 197, w němskim čisle: Les Serbes de la Lusace, 257–269, w kotrychž tež podawa přecelne pohódnoćenje basnika Ćišinskeho, přeložk někotrych jeho pěsni.

Aesticampianus Rhagius, Jan

rodženy Rak w Žemrje D[elnja] Ł[užica] 1457, zemř 31. meje 1520 jako profesor we Wittenbergu, humanista a lačanski pěsnjer. Studowaše w Krakowje [...] ¹². Tu tež nasta dospólnje w humanistiskim duchu jeho knižka „Modus epistolandi“, kotraž bu wjace króć čišćana. Nimo toho wozjewi epistole Libaniosa.

Pozdžišo wučěše w Bologni, Mohuču, Frankobrodže, Parisu, Kölnje, Lipsku, Wittenbergu, nachwilnje tež w Choćebuzu a Freibergu. Bamž Aleksander VI. skrónowa jeho w Romje z lawrjencom, a kejžor Maximilian počesći jeho z prawom, jako pfalcki hrabja šěšć krónowaných poetow pomjenowač. Z jeho wučomcom běše němski humanista Ulrich Huttenski, kiž so sam Aesticampianowy sectator mjenuje. Wosebje spřeceleny běše z Konradom Celtisom, z kotrymž sebi dopisowaše; listy leža w dwórskej knihowni we Wienje. – Wjetši džěl jeho pěsni pochadža z doby, hdyž běše z profesorom retoriki w Mohuču. Tehdy nastachu mnohe epigramy, elegije na př. na swj. Měrcina, na swj. Borboru, wobšěrna pěseň „De hostia sacramenti in sanguineam carnem mutata in monte sancti Albani religiöse custodita“ a mnohe hrona, kiž je přecelam wěnował. Zo měješe tež humanistiske dary, pokazuja jeho pěseň na truharja Antonija, jeho tři satiry („In lurchonem“, „In sciolum“, „In Polyphemum“) a jeho přispěw, kiž je swojemu wučomcej Kasperej Widenbachej z Gubina wěnował, w kotrymž wopisuje, kak Kašpor z Łužicy na uniwersitu pučuje. [W stilu] Properza a Catulla je pěsnił. Markhrabja Joachim I.

¹² Tu podawaja so informacije, počahowace so na staršeho Jana Raka, štož je O. Wićaz w nastawku we „Lužicy“ prawje rozeznał. Tež pokazka w Lit. na nastawk A. Parczewskeho w ČMS je tu zamylyaca.

Braniborski doby jeho za nowu uniwersitu w Frankobrodže, kotraž so 1506 založi. Na založenskim swjedženju 26. haperleje 1506 kročeše Rak na čole swjedženskeho čaha, jako poeta laureatus nošo [so] blyšćacy wěnc. Rak da tež nastork k literariskej wójnje „Epistolae obscurorum virorum“ přesydlivši so 1507 do Lipska jako profesor retoriki. Tu jemu nasta njeprěčelstwo mjez teologami, kiž staru šolastiku pěstowachu, mjeztym zo Rak wustupowaše za humanizm. Zwada skónči so z tym, zo bu na 10 lět z Lipsčanskeje uniwersity wuzamknjeny. Rak poda so do Roma, hdžež jeho bamž Julius II. přečelnje přija a za doktora teologije pomjenowa. – Potom so poda do Parisa a Kölna. Njeporadži so jemu, so na dlěši čas zasydlíč, dokelž šolasticy profesoroyo wšudže přeciwo njemu džělachu. Wot wšeho zboža wopušćeny wróci so do domizny. W léce 1514 založi w Choćebuzu lačonsku šulu, ale nastachu jemu tajke wobćežnosće, zo hižo za léto město wopušći. Započatk léta 1515 wotewri lačonsku šulu w Freibergu a 1517 [po]stajichu jeho we Wittenbergu za profesora Plinianskeje wědomosće [přirodospyta]. Tu zemrě. Rak hromadžeše słowjanske knihi, štož wěsće njeby činił, hdyž sam njeby był słowjanskeje řeče – potajkim swojeje serbskeje – mócný. Lit.: G. Bauch, Archiv für Literaturgeschichte 1883, 321 a 1885, 1 – [...] O. Wićaz, Serbski poeta laureatus, Ł 1926/27, 42 sl.

Aksakov, Ivan

ruski słowjanofilski lyrik, poby z bratrom Konstantinom 7. sept[embra] 1860 w Budyšinje.
[Lit.: Łn 1860, 46.]

Aksakov, N.

ruski spisowačel, spisa historiske powědančko „Zamok Zora“, Pětrohrad 1892 – a jo wěnowaše k wopomnjeću J. A. Smolerja. W nim powěda, kak so ruski poručnik Mollerštejn při bitwje pola Budyšina ze serbskim ludom zeznawa, kotryž maja jeho wojacy za splah (chochlu) Ukraincow.
Lit.: Ivan Smoler, ČLV 1929, 9.

Albert

sakski kral, narodži so 23. 4. 1828, zemrě 19. 6. 1902, nastupi kralestwo 29. 10. 1873. Při zběžku w Drježdžanach wuznamjenjuje so połk „Princ Albert“ ze swojej swěru. Kralowski dom přiwobroci serbskemu ludaj swoju přichilenosć. Princ Albert, hdyž při Budyskim połku wukonješe wojersku službu, nawukny pola Jana Arnošta Smolerja serbsku řeč, rejwaše w Njeswačidle 4. 8. 1850 ze serbskimi knježnami, wopyta serbsku Michałsku cyrkej a šulu. K jeho česći pomě město Budyšin hosćinu, na kotrejž so jemu přez dra. Bjedricha Adolfa Klina slěborny karan ze serbskimi hrónčkami přepoda [...] ¹³ Najpřečelnišo přija serbske deputacije, kiž při wosebitych składosćach so na kralowski dwór wotpóslachu. Přeco so wobhonješe za „swojimi lubymi Serbami“. Raz jemu Imiš wotmolwi „Serbja boja so Boha a česćuja krala!“.

Albert, Jan, z přimjenom Ruzla

nar. 22. 7. 1799, zemrě 1895, kubler w Rachlowje, wjesny sudnik a cyrkwiny předstojnik. – Založi ew[angelske] serbske towarstwo w Rachlowje a běše sobu z wjednikom

¹³ Po jeho kwasu wobstaraše jemu 16. 6. 1853 na Čornoboze serbska młodžina. – Njedospolna sada; kwas wotmě so 18. 6. 1853 w Drježdžanach.

konfesionalneho hibanja. Wot njeho su tři misionarske kěrlušy w Imišowej Zerničce a Misionskim Póslu.

Lit.: [M. Domaška,] Zionske hłosy [1903], 153, 164, 326. – Misionski Posoł 1854, 87.

Albert, Pětr

kubler w Rachlowje, pólanc na lužiskim sejmje. Składnostna pěseń „K złotemu kwasej Pětra Lubjenskeho, hajnika w Rachlowje“, SN 1863, 64; spisa rěč při jubileju wučerja Konika w Rachlowje, SN 1871, 333, a poda ludowědny přinošk „Chlěb a sól pola nas“, Łn 1868, 110.

Albin, Kito

farar w Górnjenowje, pomhaše při wudaću delnjołužiskeje biblije z lěta 1868, spisa jedne rozwučenje wo hłownych artiklach lutherskeje wěry a přeložk němskeho powědančka „Der arme Heinrich“. Nimo toho poda do šulskeho časopisa „Der Schulfreund“ nastawk wo serbskich přistowach 1863. – 1883 woswjeći swój złoty jubilej.

Lit.: K. A. Jenč, Pismowstwo a spisowarjo delnjołužiskich Serbow, 1881, 17, 59; Casnik 1883, čo. 18.

Albin, Theodor

syn Kita, zemřě 24. 3. 1866 jako niši farar při serbskej cyrkwi w Choćebuzu, jenož 28lětny. Wot njeho předowanje we wuběrnej serbskej rěči na bibl[iskim] swjedženju w Bórkowach 31. 10. 1864.

Lit.: K. A. Jenč, Pismowstwo a spisowarjo delnjołužiskich Serbow, 1881, 59. – M. Hórnik, Łn 1865, 79.

Albinus, Korla

hejtman ze služby, nar. 20. 2. 1839 w Zhorjelcu jako syn tajneho wyšeho direktora, wopyta ryčersku akademiju w Lěhnicy. Zastupi po maturje do wójska a so jako wyšk w třoch wójnach wuznamjenjowaše. Chorosće dla zložil swoju službu, čerpješe na jatra. Zasydli so w Lubnjowje. Tu so jemu tak lubješe, zo bórže hlubje do Blótow wučahny. Wza swoje bydlo w hosćencu „Pohlenschänke“. Zaběraše so ze stawiznami Blótow, namołwjeny přez Fahlischowe stawizny, kotraž chcyše dopjelnjeć, při tym zakitowaše starych Serbow. Pisaše pilnje ludowědne a stawizniske nastawki do Cottbuser Anzeiger, Frankfurter Oderzeitung, Vossische Zeitung, Spreewaldzeitung. Raz napisa w lisće: „Začuća přiwisliwosće k Blótam njemóže nchtó we mni morić.“ Zemřě 1. 10. 1889, a je pochowany w Lubnjowje.

[Lit.: P. Fahlisch, Neues Lausitzisches Magazin 1890, 315–317.]

Allain, Pawol

francoski publicist, kiž je Blóta a Delnju Łužicu wopytał a wo tym pućowanju do nowin Le Radical 13. 3. 1924 dobry a dokładny nastawk podał.

[Lit.: ČLV 1924, 27.]

Amerikanscy Serbja

Hospodarske, wosebje nabožne a narodne, nuzy pohnuwachu jednotlivych Serbow k wučahowanju do Ameriki. Jako so pruske knježerstwo prócowaše uniju wobeju protestantskeju wuznaćow z namocu přewjesć, nasta w ewangelskich wosadach přećiwu tomu lutherska reakcija, kotraž k wučahowanju pozbudžowaše. We Wukrančicach a Klětnom [załožištej so] separariskej starolutherskej wosadze, kiž počahi pytaštej ke

konfesionalnemu hibanju w Sakskej. Powolaštej 1848 Kotečanskeho fararja Jana Kiliana, přeswědčeneho wěrjaceho lutherana, za fararja. Wón nawodžowaše starolutherske hibanje mjez pruskimi Serbami. Zadžěwki, kiž hibanju knježerstwo staješe, běchu z přičinu, zo wěriwi Serbja z črjódami domiznu wopušćichu. 1853 wupućowaše 35 Serbow z Rychwałda, Kołpina, Wukrančic a Košle do Ameriki. Wotjědžechu 29. 3. 1853 z Bremana. Jich łódž so we wulkim wichorje při kupje Kuba rozrazy, ale woni wšitcy swoje žiwjenje wuchowachu. Dojědžechu do Texasa, hdžež so jim poměry lubjachu. Pisachu to domoj a jich listy pohnuwachu druhich za nimi wučahnyć. Založi so 1854 w Dubom wupućowanske towarstwo ze sobustawami z Rodec, Worcyna, Žarkow, Stróže, Klukša, Hrodzišća, Rakojd, Barta, Dubrawki, Wósporka, Lemišowa, Zdžěrje, Delnjeje Hórki, Wichowow, [Hornich a Delnich] Brusow a Dubow. Tući Serbja wuzwolichu sej fararja Jana Kiliana za swojeho wodźićerja. – Wón běše sej najprjedy na to myslil, Serbow do Awstralije přesydlil, ale dobre powěsće, kotrež z Ameriki dóstawaše, dobychu jeho. Powołanje běchu podpisali: Korla Wićaz z Dubow, Korla Teinert z Wukrančic, Arnošt Mjerwa z Klukša, Jan Hola, Jan Urban z Rakojd, Christof Kokel z Rakojd. – Na dnju 4. 9. 1854 wotjědžechu wupućowarjo z wosebitym čahom wot Budyšina do Hamburga. Wzachu sej serbske biblije, spěwarske, modlerske sobu, tež za Božu službu pišćele a jedyn zwón. Tutón zwón chowa so we wosebitej městnosći „Kilian Hall“ jako drohodna dopomnjenska na wótcow. [11./12.] 9. 1854 wotjědžechu wučahowarjo – něhdže 500 – na płachtatej łódži [a z čahom] najprjedy do Liverpoola. Tu zachadžeše cholera. Hižo w Liverpoolu zemrě spěšnje za sobu 14 a ducy do Iriskeje 22 wosobow. Tohodla dyrbjachu so we Yorkskim přistawje zakótwić a tři njedzele dołho pod lěkarskim dohladom čakachu. Tu zemrě hišće 30 wosobow. Skónčnje wotjědžechu 22. 10. na wulkej płachtatej łódži Ben Nevis z přistawa Queenstown. Ducy po puću zemrě hišće 7 wosobow. Potajkim zhubi črjóda 500 wučahowarjow 73. Dojědžechu do Texasa po šěsć njedzelach [15.] 12. [1854]. Mjez wučahowarjami knježeše přikladna křesćijanska bratrowska zmyslenosć. Kilian nadeńdže za nich přihoodnu krajinu při River Creek w Bastrop County a kupi 4.400 jutrow, kiž so rozdžěllichu. 95 jutrow schowa so za cyrkej a šulu. – Wosadni mějachu čezke zadžěwki přewinyć: W oktobru 1855 dotwari so fara a móžachu so Bože služby wotměć, w léće 1859 nasta přěnja drjewjana cyrkej, kotraž so džensa jako šula wužiwa. Jan Kilian běše dospołnje wo tym přeswědčeny, zo jědže jenož z přěnimi, kiž změja druhim Serbam puće rubać, zo bychy jim bórže druge črjody móhli slědować a zo budže w Texasu nastawać serbska wosada za serbskej wosadu [...]. – Ale tute nadžije so njejsu dopjelnile. W Němskej so hospodarske poměry z nastaćom industrije polěpšowachu a zahoritosć za wučahowanje popušćowaše. Swoje sydlišćo pomjenowachu wučahowarjo Serbin. Wosada běše ryzy serbska, přědowaše so jenož serbski a cyrkwine protokole so pisachu serbsce. Ale podarmo čakachu na přirost z Łužicy. Jenož 1869 přijědžechu 55 Serbow z Turja, Mochowca a Duboho pod Nowakom z Wjesela na łódži „Weser“ a 62 Serbow z Rakojd a Barta pod Janom Rychtarjom z Wawic na łódži „Galveston“ a 1883, jako so w Pruskej serbska paćerska wučba zakaza, wučěže hišće 25 Serbow ze Slepjanskeje wosady. – Přěni Němcy přijachu so do wosady w času ameriskeje wójny 1861. A wot nětka dyrbješe so tež němski přědować. Nastachu měšane swójby. W léće 1869 wobsteješe wosada Serbin ze 493 čistoserbskich a 88 němskich wosobow, wot kotrychž pak je połojca tež hišće serbskich, dokelž so w měšanych mandželstwach narodnosć po mužu postaješe. – Z přěnjeje wosady nasta za Kilianowe žiwjenje 5 wosadow. Wšitke běchu z wjetšeho džěla serbske. Dokelž přeco serbskich duchownych njeběše, dyrbjachu so z němskimi zastarować. [...] W léće 1871 natwarichu w Serbinje nowu cyrkej ze skalnych kamjenjow, z gotiskimi woknami a cedranymi šindželemi. Wosada přizamkny so lutherskej Missouriskej synodže a jej džensa hišće

přisluša. Kilianej narodžichu so w Texasu [dalšej synaj] a dvě džowce. Syn Gerhard bu 1872 z wučerjom w Serbinje, zemř 12. 9. 1916. Syn Hermann bu 1883 z naslědnikom nana, zemř 20. 1. 1920. Kilian sam zemř nahle 12. 9. 1884. – Džensa hišce Serbja derje serbski rozumja, ale předuje a wuči so jenož němsce a jendželsce. Serbsce so jenož hišce předowaše při wosebitych skladnosćach, n př. při 75. jubileju wosady 18. 8. 1929. Tehdy běše so telko Serbow zešlo, zo sej serbske předowanje žadachu. Tuž běše jim nětčiši farar Schmidt k woli. – A při wulkotnym swjedženju 1936, hdyž z knježerstwo-wej podpěru so wotkry pomnik za založerjow wosady. Tehdy měješe reprezentant wosady Wićaz, kotrehož džěd běše z Kilianom do Texasa přišoł, zajimawy přednošk wo rozwiću serbskeje kolonije. Po přednošku zaspěwachu syły přítomnych Serbow kěrluš: „Ach wostań při nas z hnadu.“ Mnozy při tym plakachu. Farar Schmidt předowaše němsce, jendželsce a serbsce. Na swjedženju so wobdžělichu tysacy. – Z 2600 přěnich přičahowarjow bu poněčim 10 000, kiž sydla po cyłym kraju rozbrojeni. Swójba založnika kolonije Kiliana wobsteješe z 5 džěci, po nich bu 35 wnukow a 65 prawnukow. Wulke česće so Serbam dóstachu. – Zastupnik wyšnosće, senator L. I. Sulak, chwaleše Serbow horliwosć, pilnosć, wutrajnosć a patriotizm. Najwyši sudnik Schlosshahn pak rjekny, zo wón a druzy sudnicy njebychu ničo za džělo měli, hdy bychu wšitcy ludžo w Texasu tak sprawni byli kaž Serbja. – A prezident Missouriskeje synody napisa w zbožo přejacym lišce, zo su „Serbja, kotřiž pod wjednistwom fararja Kiliana do Texasa přičežechu, přez swoju pilnosć a sprawnosć wjele k tomu přinošowali, zo je texaski stat so tak krasnje wuwil jako hwězda přenjeje wulkosće na hwězdnym njebju Zjednocenych statow“.

Lit.: A. Wjezar, Serbska kolonija w Teksasu a jeje wjednik Jan Kilian, Ł 1930, 90 sl. – O. Wićaz, Jan Kilian, Předženak 1927, 36 sl., 1928, 65. – Deutsche Volkszeitung in Texas (22. 12. 1937). – Misionski Posoł 1872, 123 sl., 1873, 12 sl. – Pomhaj Bóh 1923, 118 sl., 123 sl. – G. Engerrand, profesor na uniwersiće w Texasu [The So-Called Wends of Germany and their Colonies in Texas and in Australia, Austin, 1934].

Andricki, Alfons SJ

nar. 1916 w Radworju, najmlódsi syn kantora Jana Andrickeho, padny 21. 5. lěta 1940 w 25. lěće swojeho žiwjenja pola Tournai w Belgiskej.

Andricki, Alojs

syn kantora Jana Andrickeho, nar. 2. 7. 1914 w Radworju, studowaše w Budyšinje a Paderbornje, wuswjećeny 30. 7. 1939, z kapłanom w Dwórskej cyrkwi w Drježdźanach. K hodam 1939 rozesła linolejowy řěz. Bu 21. 2. lěta 1941 wot tajneje policije zajaty a dla ranjenja wyšnosće sudženy k jastwu. Pušćichu jeho 15. 8. lěta 1941, ale hnydom [jeho] zaso jako „strašneho“ bjez dopokazaneje winy zajachu a do koncentračneho lěh-wa Dachau zawřechu, hdžež 3. 2. 1943 martrarsku smjerc přečěrpi. Serbscy studowacy poswjećichu jemu pomjatnu desku při pohrjebnej cyrkwi w Radworju. Wot njeho „List ze Slepeho“, SN 1935, č. 2.

Andricki, Gerhard

syn kantora Jana Andrickeho, narodženy 23. 9. 1908 w Radworju, studowaše w Budyšinje a gymnaziju we Valkenburg SJ (Nižozemska), wuswjećeny w Berlinje 28. 8. 1938, primica w Radworju 4. 9. 1938. Skutkowaše we wšelakich krajach jako misionar. – Wot njeho su pěsnje: „K Třom Kralam“, KP 1927, 2; „Wětr“, SSt 1926, 11/12; „Łužicy zrudoba“, SSt 1927, 2; „Mój časnik“, SSt 1927, 6; „Na swjedženju swjateje Hańže“, KP 1927, 4; „Memento mori!“, KP 1927, 10; „Na Bože čělo“, KP 1927, 25.

Andricki, Jan

šulski wjednik, wyši wučer a kantor w Radworju, nar. 22. 10. 1880 w Pančicach, přechodźiwši Budyski kat[olski] seminar přińdže 1900 do Radworja za pomocneho wučerja, bu tež 1906 z cyrkwinym wučerjom a so woženi z Madlenu Cyžec ze Stróžišća. Z mandželstwa wuńdžechu štyrjo synojo a dwě dźowce. – Zaslůžbny narodny prócowar, pisaše do Katolskeho Posoła a Łužicy pedagogiske nastawki a dopisy, pěsnički do dźěčaceho časopisa Raja, „Drjewjane hólčisko“, Raj 1930, 1 sl., do Krajana „Farar Jakub Nowak-Neander na wuměnk“, 1932, 43. Na S. Z. k. w. [Swobodnym zjednoćenstwje katolskich wučerjow serbskeje Łužicy] 21. 6. 1899 rjany [přednošk] wo přistojnym wašnju našeje młodžiny. – Dirigowaše spěwarske towarstwo „Meja“ w Radworju po Słodeńku do přichada Michała Nawki.

Andricki, Jan

kapłan w Budyšinje, narodženy 29. 6. 1907 w Radworju jako syn kantora Jana Andrickeho, wuswjećeny 24. 7. 1932. Wot njeho [...] wjacore přeložki z českeho.

Andricki, Mikławš

publicista wurjadnych darow, wótcinc bjez přikłada, kiž je so zahe pohrjebał za swój narod. Nar. 30. meje 1871 w Pančicach. Studowaše w Budyšinje a Praze, hdžež běše 1892–95 ze staršim Serbowki. Wot 1895–1903 z kapłanom w Ralbicach, wot 15. 10. 1903–15. 10. 1904 kapłan při serbskej cyrkwi w Budyšinje a expositus w Hajnicach, wot 1. 11. 1906 kapłan w Žitawje, hdžež 18. 12. 1908 zemř. Wot 1896–1903 redigowaše Łužicu, w lěće 1904 Katolski Posoł. Jeho literarne dźěla su nimale wšitke zachowane w „Kwětkach“ Praskeje Serbowki abo w serbskich časopisach. W ćišću wuńdžeštej dotal jenož jeho žiwjenjopis „Jakub Čišinski“, 1906, a jeho přeložk historiskeje hry Aloisa Jiráska „Gero“, 1906. Nimo toho dźiwadlowe hry za serbske towarstwa. Jeho „Listy z Prahi“ z lět 1886–1905 wuda 1925 jeho swak Michał Nawka a přenju zběrku jeho nastawkow a fejetonow z lět 1886–1904 dr. Mikławš Krječmar pod titulom „Boži woheń a druhe wobrazki“, 1947 jako 46. č. Serb[skeje] lud[oweje] knihownje. – Mikławš Andricki sta so zahe z wědomym Serbom. Spóznawši serbsku narodnu bědu, zastaji so ze wšěmi mocami [za to], zo by zachował swój narod. Předewšěm so wo to prócowaše, we wjesnym ludže pozbudzić wyše duchowne žiwjenje. – Wo dotwarjenje Mačičneho domu sej doby njesměrne zaslůžby. – Z hłownym jeho zaměrom běše, serbske pismowstwo dowjesć na wyši schodženk. – Při tym jemu njeběše žadyn wopor přewulki. Jeho pokorna powaha, wysoki zlět jeho duše, jeho jimaca zrěčniwość wostanu njezapomnite. – W Praze wotamkny so duchownej českej kulturje, kotraž měješe jemu narunać, štož jemu Serbstwo hišće njespožči. Tu tež přistupi k druhemu słowjanskemu swětej, wosebje k pólskemu narodej a jeho literaturje, a tu sej přiswoji zdžělanosć, wulki wobzor a duchapoľnu krasnosć, kiž jeho powahu wuznamjenjuje. Wobdarjeny z wurjadnej zamóžnosću rěčneho wuraza sta so přez to z rěčnikom a spisowacelom cyle swojotneho raza. – Kaž je Čišinski serbske basnistwo pozběhnył k wumělskej wyšinje, tak wón serbsku prozu. Běše z rodženym publicistu. Hižo jako student porjadnje pisaše „rubriki“ Łužicy. Jako redaktor Łužicy stwori z tutoho jeničkeho serbskeho beletristiskeho časopisa słowjansku rewiju, rozprawjejo porjadnje wo duchownym žiwjenju słowjanskich ludow. Z pólskeje literatury přeloži Sienkiewiczowu nowelku „Latarnik“, Ł 1905, 11, a wotrězk z romana „Ogniem i mieczem“, Ł 1899, 2, nimo toho započatk Sienkiewiczoweho nastawka, poswjećeneho pólskej pěsnjerce Mariji Konopnickej, Ł 1902, 73. K jeho jubilejej wozjewi wobšěrnny nastawk „Henryk Sienkiewicz, jubilejna studija“, Ł 1900, 34 sl., 46 sl., w kotrymž naležnje pominaje k přeložowanju jeho

nowelkow. Jurij Winger je tute přeče dopjelnił. – Andricki tež rozprawješe wo Sienkiewiczowych swjedzenjach we Wařawje, přełoži rěč, kotruž tam biskop Ruszkiewicz při přepodaću ródneho kubła Oblegorka měješe, a wotmołwu Sienkiewicza, Ł 1901, 3. – Dale přełožowaše něšto z džělow Jana Badenija a Mariana Gawalewicza, Ł 1899, 51, 110, a spisa nutrne začuty nastawk za pólskim stawiznarjom Józefom Bogusławskim, awtorom krasneho „Rys dziejów Serbo-Łużyckich“ a njezapomnitych dobroćelow serbskeho luda. – Z českeje literatury sej Andricki najbóle česćowaše Nerudu. Přełoži jeho powědančka „Wampyr“ z „Různých lidí“, Ł 1892, 19, „Błazniwy Jóna“, Ł 1892, 28, „Franjo“ z „Různých lidí“, Ł 1896, 34; z „Malostranských povídek“ „Wódny muž“, Ł 1896, 97, a „Přiwjedže prošerja do hubjenstwa“, Ł 1893, 11. Nerudže so Andricki we wšelakim nastupanju runaše (J. Páta, Jan Neruda a slov[anský] svět, [1934], 19) tež w swojim skladže. We Łužicy zjewichu so z jeho přełožkami tež druzi čěscy spisowaceljo: Alois Mrštík, Václav Kosmák, K. V. Rais, Ignát Herrmann. Andricki přełožil Hálkowe „Listy k našemu studentstvu“, Ł 1897, 93 sl., a wšitke nastawki njezapomnitého přećela serbskeho naroda Adolfa Černeho; z wosebitym skutkom běše jeho přełožk Jiráskoweje hry „Gero“, kotruž wospjet Radworske towarstwo „Meja“ předstaji, a to w Radworju 19. a 30. junija, 7. julija a w Bukecach 4. a 11. awgusta 1907. Z južnosłowjanskeje literatury pak poda rjanu narodnu powěsć „W lěsu žalosće“, Ł 1903, 53, a wjetši přełožk „Z Lazaricy“, Ł 1899, 49, 63, 73, 82. – W stawiznoliterarnych nastawkach rysowaše Andricki wuznamne powahi z duchowneho žiwjenja słowjanskich narodow, hrabju Lewa Tolstoho, Vrchlickeho, biskopa Strossmayera, Asnyka, Ujejskeho, Havlíčka Borovskeho, Jana Kollára, Čelakovskeho, Svatopluka Čecha. „Kak sym tomu le mužej dobry, njemóžu wopisać. Kajka čista duša a wulki talent!“ [praji wo poslednim, Ł 1906, 15] – Wón přełožil sławny wusud Belinskeho wo Puškinje, Ł 1899, 74. We Łužicy založi wosebitu rubriku za „Słowjanske nowinki“. – We wšitkich tutych džělach je dokładna zdžělanosć a samostatne prawe posudženje. – Andrickeho samostatne twórby: fejetony, skicy, powědančka, mj. dr. „Hana Rafeltowa“, Ł 1896, 22; „Mój přećel Richard“, Ł 1895, 1 sl.; „Wowka a wowka“, Ł 1903, 25; „Dopomnjenki na Prahu“, Ł 1891, 21; „Boži woheń“, Ł 1891, 91, su pisane z pjerom zdžělanym, njewšědnej serbskemu pismowstwu dotal njeznatej elegantnosću, wěrne, z pointami, přewodžene z čichim humorom, kiž pochadza z nutrneje słowjanskeje lubosće. – W swojich rozprawach wo serbskim pismowstwe sta so wón z přěnim serbskim kritikom, kiž přeco pokazowaše puće doprědka. Wón běše tež přěni, kiž spózna wulki wuznam Čišinskeho a so k njemu wuzna. Andricki běše cyle swój kritik, spisowacel, duchowny wjednik swojeho luda. Lit.: J. B. Kukowski [Čišinski], Die Literatur der Lausitzer Sorben zu Anfang des XX. Jahrhunderts, 1904, separaty čišć z Vestnika po slawjanowedeniju, Pětrograd. – J. Winger, Nekrolog za Andrickim, ČMS 1910, 127–134. – J. Gołąbek, Literatura Serbsko-Łużycka, Katowice 1938, 173, J. Páta, Zawod do studija serbskeho pismowstwa, [1929,] 196–198; M. Krječmar spisa dokładnu monografiju wo A., do čišća hotowu.

Angermann, Ludwig

administrator hnadowneje cyrkwe w Róžeńće 1869–1875, rodź. 30. 12. 1829 [z] českeho Labanta [Labuť]. Spisa knižku „Katolik a joho cyrkej“ a wjele dopisow do Kat[olskeho] Posoła. Z jeho naslědnikom [bě] Tadej Natuš.

Lit.: H. Dučman, Pismowstwo katolskich Serbow [1869], 45–47.

Anton, Korla

dr. jur., senator w Zhorjelcu, nar. 23. 7. 1751 w Lubanju, studowaše prawo w Lipsku, hdžež zastupi do Serbskeho předarskeho towarstwa, 1775 z rěčnikom w Zhorjelcu a

1797 senator. Jako knjeza nad Hornim Naundorfom a Wolkej Krauschu pozběhnychu jeho do zemjanstwa, založi sobu 1779 Hornjołužiske towarstwo wědomosćow w Zhorjelcu. Zemř 17. 11. 1818. – Němski Łužičan, kosmopolitik, rozswětler, měješe wolki zajim za serbsku rěč, z kotrejž so we wědomostnych nastawkach zaběraše. Dopisowaše sej z Dobrowskim, kotrehož 1789 k wudawanju časopisa Slavia namołwješe, a ze Strahovskim Praskim bibliotekarom Dlabačom. Jeho listowanje z Dobrowskim je wotčišćane w [Neues] Laus[itzisches] Mag[azin] 1841, 45–86a, 18[43], 193–218. – Wón namołwi sakskeho wyška z Bünau [, zo by z] erta serbskich wojakow w Delnjeje Łužicy ludowe pěsnje napisał. Tutu zběrku wuži Smoler za swoje Pěsnički, pohódności Hórnik w ČMS 1881, 129–131. – We swojich rěčnych džělach poda přeni přikład serbskich narěčow. – Jeho najwažniše džěla su: „Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse“, dwaj džělej, Lipsk 1783–89. – „Ueber Chaldäische und Slawische Sprache bei Gelegenheit einer vermeinten Aehnlichkeit“, Provinzialblätter 1781, I., 101–109. – „Der Oberlausitzisch teutsche Dialekt trägt Spuren von der Unterjochung der Wenden“, Provinzialblätter, [1782], IV., 482–484. – [...] „Die ältern Sitze der Slawen“, Laus[zische] Monatsschrift 1793, 11. – „Etwas über die Oberlausitzische wendische Sprache“, Laus[zische] Monatsschrift 1797, 487. – Anton słuša do lužiskich rozswětlerjow, kiž wědomostny zakład založichu za wozrodźenje Serbowstwa.

Lit.: J. Páta, Zawod do studija serbskeho pismowstwa, 1929, 87 a dr. – t. s., Josef Dobrowský a Lužice, 1929, hdžež je cyła literatura wo tym předmjeće. – R. Jecht, Neues Lausitzisches Magazin 1918, 105–113.

Arndt, Jan

generalsuperintendent w Cali/Zelle, zemř 1621. Wuznamny němski asketiski spiso-wačel. Jeho spisy: „Štyri knihi wěrneho křesćanstwa“, 1610, a „Paradiz-zahrodka wšěch křesćanskich počinkow“, 1612, wobnowja mysle mystiki Bernarda Domaša, Taulera a dr. Běchu z najlepšej duchownej cyrobu ewangelskich Serbow. – Jan Bohuměr Kühn, farar w Klukšu, přeloži 1738 „Šěsć knihi wot wěrneho křesćijanstwa“ a „Paradiz-Zahrodku“, [...] z pokazarjom. – Handrij Lubjenski přeloži 1829 knihu druhi króc, kotraž so z pomocu Jendželčanow R. Pinkertona, Mag. Sibthorpa a Ochranowskeho biskopa Fabriciusa wuda. Droha kniha bě za krótki čas zwupředata. – Jan Bartko wobdžěla znowa „Paradiz-Zahrodku“ a wuda ju w Drježdžanach 1853 z nakładom Jul. Blochmanna. – W Imišowej Zerničce wozjewichu so 1849 Arndtowe wukładowanja psalmow – Rud[olf] Rychtar wozjewi w Mis[ionskim] Pósl 1854 Arndtowe modlitwy a přeloži jeho kěrluš.

Arndt, Wylem

z Bórkowow, wučeny sedlar, awtodidakt. Pisaše po swětowej wójnje nastawki do Casnika. „Spěšna rada, dobra rada“, Casnik 1928, 50; „Mój dom“, Casnik 1928, 37 a dr. [1932].

Arnold

w Serbach lubowany a česćowany jako Hrjehorkec knjez. Jurij Warnar nar. so w Dubrjenku 17. 2. 1824, bratr Chróšćanskeho fararja Jakuba W. – Studujo w Chomutowje zastupi do cist[erციenskeho] rjadu, zadrascěny 6. 9. 1843, sluby 8. 9. 1846 w Litoměřicach, woswjeći přenju mšu 5. 8. 1849, skutkowaše potom jako kooperator w Róžeńće. Wumř w Oseku [1875]. – Běše jara dobry předar. Wot njeho: „Krótke rozwučenjo wo někotrych bratstwach swjatoho skapulira“ 1873.

Lit.: H. Dučman, Pismowstwo katolskich Serbow I [1869], 89; II [1874], 5.

Arnošt, Herman

kantor w Boršći, zemrě 15. 10. 1895.

Ast, Jan

narodzi so 1. junija 1655 we Wojerecach, bu 1686 z fararjom w Husce, 1690 z fararjom Michałskeje wosady w Budyšinje, zemrě 3. meje 1733. Wón sluša do tych štyrjoch duchownych, kotřiž su najprěniše serbske spěwarske wudžěłali w lěće 1710, kotrež wobstejachu ze 199 kěrlušow, kiž běchu přeložki.

Lit.: Prjedyrěč w serb. Spěwarskich [Das neue teutsche u. wendische Gesang-Buch], 1710. – Sächs. Kirchengalerie [Die Oberlausitz als besondere Abteilung von Sachsens Kirchengalerie, 1837]. – K. A. Jenč, Spisowarjo hornjołužiskich ewangelskich Serbow, wot 1597 hač 1800, ČMS 1875, 5.

Ast, Jan Theophil

zemrě 17. 3. 1719 jako kandidat bohosłowstwa, syn Jana Asta. Založi 1716 z druhimi serbske přédarske towarstwo w Lipsku.

Atula, J.

ratar z Gołkojc, swěrný Serb, kiž po Prěnjeje swětowej wójnje pisaše do Serbskeho Casnika [1930] nabožne nastawki „z Božeho kralestwa“ a dr.

Awgust

Prěni dzeń awgusta maja w Delnjeje Łužicy za njezbožowny dzeń, dokelž na tym dnju bu djaboł z njebyes wustorčeny.

Lit.: W. v. Schulenburg, Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald, 1880, 255.

Awstralscy Serbja

Do lěta 1848 wupućowachu do Awstralije jenož jednotliwi Serbja, kaž wětrnikar Jan Rychtar z Rodec, kiž wot [Gošneroweho Misionstwa] posłany 1844 do Awstralije wujě[dže] a jako misionar do Sydneyja přińdže, abo něhduši Rachlowski wučer Bryl, kiž 21. 12. 1847 do Awstralije doje[dže] a so najprjedy jako wučer, pozdžišo jako ratar žiwješe. – Politiske njeměry lěta 1848 posylnjowachu nabožnu pozbudženosc, kotraž bě so wot doby pietizma w konwentiklach (štundach) zachowala. – W nich čitachu so znowa spisy superintendenta Petersena w Limborku (zemrě 1727), kiž wučese chiliasmus „apokatastasis ton panton“, duchowne zjednoćenje znowanarodzenych do jedneje widzomneje cyrkwyje atd. Bojachu so, zo so jich džěćom w němskich šulach z maćernej rěču tež wozmjje wěra. Tohodla wučahnychu, zo móhli swoje nabožne zasady do skutka stajeć a swoje džěći wuchować. – Hačrunjež Tydženske Nowiny (1848 čo. 10) mócnje wotradžowachu, přewjedze so systematiske wučahowanje. – Prěni čah serbskich wučahowarjow wotpućowaše po swjatkach 1848. Z jich wjednikom běše Wósporčanski duchowny Handrij Kapler z mandželskej a džewjećimi džěćimi. Wotjědžechu [15.] 6. z Hamburga a doje[džechu [6.] nowembra do Adelaidy. Z tutym čahom jědžechu tež delnjołužiscy Serbja z Turnowa pod wjednistwom Mjertyna Tešnarja. [...] Druhi wjetši čah wotjědže w tym samym lěće 15. awgusta z Hamburga. Z jeho wodžićerjom běše Čornjowski młynk Michał Deutscher. Z nim wupućowachu tež wuznamni sobstawy serbskich ewangelskich towarstwow: Albert z Bukec, Handrij a Bohuwěr Preuska z Brě-

zowa a druzy. Wšitcy zasydlichu so blisko Adelaidy, chodžachu kemši do Bethanije, pak do Gnadenthala, wosadow wot Ochranowskich bratrow založenych. – Třeći wulki organizowany ćah wotmě so 1849. Nawoždowaše jón najprjedy farar Handrij Pjenck z Bělšec, kiž běše k tomu w Křišowje swoju duchownu swjećiznu dóstał. Wón běše dobry Serb, je tež pěsnił a serbske nastawki pisał. Dokelž so jemu njeběše spožčilo farske městno w domiznje [...], chcyše swojemu ludej na te wašnje služić, zo serbskich wučahowarjow přewožděše. Bohužel zemřě ducy w Berlinje nahle na ducha [chory] 6. 8. 1849. Po nim přewzachu wjednistwo Wuchač ze Žarkow, Grofa z Praskowa, Zimmera z Wysokeje. Zasydlichu so w južnej Awstraliji pola Melbournu. – Štwórty ćah wobsteješe z 20 wosobow, kiž pod wjednistwom wěsteho Schwarzy z Chortnicy pola Hrodzišća wotjědžechu. Pjaty ćah wotjědže 1851 pod nawodom Jana Swory z Droždžija, Ponicha z Rachlowa a Pětra Dejki z Njehornja. Pětr Dejka běše slepy a chcyše džěći wučahowarjow rozwučować w prawej wěrje. Mjez wučahowarjami běchu nahladni Serbja, kaž Michał Deutscher, Rjenč z Koporc, Hundrak z Rodec, Dalwica z Chortnicy, Hauptowa z Mješic, bohata burowka, a druzy, dohromady 20 swójbow z 92 wosobami. – Něšto nježděl do wotjězda poby Jan Swora w Lipsku, hdžež Bože martry, zwón, knihi, tež pismiki za serbsku čišćernju kupowaše. Bydleše pola studenta Korle Awgusta Jenča, jemu powědajo, kak chcedža sej pola Adelaidy nowu serbsku wjes založić a sej potom serbskeho wěrjaceho fararja přistajić. Mjeztym chcyše wón sam zastojnstwo duchowneho zastarać. – Šesty ćah wupučowa 1854 pod wjednistwom krawca Jana Bryla z Budyšina, syna Rachlowskeho wučerja Pětra Bryla. Ze žonami a džěćimi wobsteješe ćah ze 47 wosobow. – Tute běchu zwjetša z Rakojd a Chortnicy. – Ze Słoneje Boršce běše wuj našeho basnika Handrija Zejlerja, Michał Zejler ze žonu. – Pozdžišo wučahnychu zaso jenož jednotliwi Serbja, a to wosebje z Delnjeje Łužicy: 1861 Hanzo Šepan ze žonu a džěćimi z Mosta, 1883 z Wjerbna Juro Duška, Juro Bajko a W. Hanuška, 1894 Kołodziej Franc z Wjerbna, kiž ducy po puću [wo jězbje do Afriki] do Casnika dopisowaše. (Casnik 1894, č. 33, 37) atd. – Po zwjeršnym ličenju je snano 300 serbskich swójbow z Delnjeje Łužicy a 200 ze sakskeje Łužicy do Awstralije wučahnjelo. [...] Najwažniše sydlišćo mjenowachu Bukecy, kotrež přichadžacy Němcy potom mjenowachu Hochkirch, a pozdžišo awstralska wyšnosť pomjenowa Tarrington w [kraju] Victorija. Tu so Michałska wosada založi a najprjedy so natwari 1858 drjewjana ze slomu kryta cyrkej, 1926 wulkotna kamjentna. – Něhdže 70 mil z wječora wot Tarrington leži sydlišćo Natimuk, kiž běše něhdy [...] serbske a je džensa nimale jendželske, a měješe hišće 1935 serbskeho fararja Nowaka, wnuka serbskeho wupučowarja z lěta 1850 z [Šejnejdy] z Delnjeje Łužicy. Wón poby raz w Błótach, w domiznje swojich wótcow, a z ludźimi derje serbsce rěčeše. – Peter's Hill leži 40 mil k pońocy wot Adelaide. – W přerich lětach mějachu tež němskeho fararja, kiž Serbam w jich maćernej rěči njemóžeše přédować: Jedyn serbski wučahowar, Matej Borak, jim tohodla w swojim domje čitaše ze serbskich přédowarskich, drje Tešnarjowych knihow. 1931 swjěćeše wosada swój 75. jubilej. Sakscy Serbja sebi založichu wosadu Ebenezer, 40 mil k pońocy wot Adelaide. – W sydlišću Gnadenthal we Victorija wotmě so 1875 wulki serbski kwas, kotryž Jurij Hempel z Nowych Poršic swojej džowce Hanje wuhotowa a na kotrymž so same serbske spěwy, tež „Ptači kwas“, spěwachu. – Přédženak je kwas 1924 nadrobnje wopisał. – Serbja w Awstraliji pěstowachu počahi k domiznje. – Po Přenjeje swětowej wójnje ju někotři wopytachu, kaž nimo fararja Nowaka tež prawniki serbskeho kěrłušerja Jana Dalwicy. – W prjedawšich lětach podpěrachu bohaće Ewangelske knihowne towarstwo, 1882 pósłachu Imišej 270 hriwnow za Towarstwo pomocy za studowacych Serbow. Po Přenjeje swětowej wójnje samo zastarachu tradacu Łužicu z pšěčnej muku.

Lit.: K. A. Jenč, Serbske wučahowanje do Awstralije, rukopisna SN w Lipsku, Julij 1851, 99–103. – W[jezar], Serbja w Australiji, SSt 1935, 33. – O. Wićaz, Serbske wučahowanja do Australije, Předženak 1931, 67–70. – t. s., Serbski kwas w Australiji, Předženak 1924, 55–59. – t. s., Jan Bohuwěr Dalwica-Dólba, Ł 1937, 9–12.

Baba

stara žona wokoło Wojerec, samo kaž wowka, wokoło Grodka stara mać. Baba dale mjeno za Hebamme. Baba pak je tež w formje pječeny tykanc.

Baběg a Poběg

w Ža[ganskim] w., wutwar, sts. Paběg = pšeběg = wupar, p[o]t[ajkim] sydlišćo (wutwar) na wuparu, na suchim; wjes pola Cybalina, němski Groß-Bogendorf.

Baběžk

tež pola Cybalina, w Žaganskim wobkole, němski Klein-Bogendorf.

Babin

we Łuk[owskim] w., sts. Babin, wobsydna wjes lěcha z přimjenom Babo, kotrež někak zwisuje z baba, stara žona, wowka, abo babić, tajić, chować, na sydlišćo starych žonow drje njemóžemy myslić. Němske mjeno je Babben.

Baby, babki

Plejady: 7 hwězdźičkow we hwězdny mowrazu Čělca.

Bačón

němski prjedy Batun (1454), Bathen (1492) a Pathen, potom (1767) kaž nětko hišće: Storch, wot lěta 1880 cyrkwinska wjes na wyšinje mjez Wutołčicami a Čornecami po woběmaj bokomaj Haslow-Chróšćanskeho puća, zwoprědka kulowač na sewjernej stronje mjenowaneho puća, na čož hišće do prjedawšeho srjedzišća wsy hladaca Boža martra pokazuje. Wo wsy, chětro wusko twarjenej, so 22. now[embra] 1798 burskej dworaj a 18. jul[jija] 1800 tohorunja burskej statokaj wotpališćej. Kuble, cyrkej, šula, korčma z pjekarnju, chěža a młodownja při dróze su zdžěla wutwary, zdžěla nowe zakładki. Šula, 1836 w Čornecach založena, je 1880 do Bačónja přepoložena. Wjes je jedne tych sydlišćow, w kotrychž so žane knježe kublo zarjadowało njeje; ludžo mějachu tohodla jenož pjenježne a wopłodne dawanja svojim knježom, kotřiž mějachu tež sudniske prawo nade wsu, dawać. Po wotwjazanju knježkowskich prawow zapisa so prawo a pomjenowanje ryćerkubla na wícežne burske kublo tehdyšeho wjesneho sudnika.

Wjesne mjeno so wotwodźuje wot słowa „bačón“, a prof. Muka je wukładuje jako „sydlišćo při bačónjacym hnězdze“; staroserbski bot'an, Bot'anin; Bačón = Ansiedlung am Storchnest; dokelž pak njedziwajcy hata pola Wutołčic a Haslowskich łukow so bačony w Bačónju njezasydla, sebi Muka tež myslu na lěcha (knježka) z přimjenom Bačón, kotremuž su jeho dołheje postawy dla tak narjekli; po tutym wobsedzerju wsy, kotryž ju wobknježeše w času němskeho dobyća našeje Milskeje (Milčanskeje), snadž tež by móhla wjes mjeno Bačón, to je: Bačónowa wjes, wobchować. Wobsydne wsy so kaž rodžinske wsy po svojich włodykach, po svojich knježkach (lěchach) pomjenowachu a přemjenowachu. Pod němskim zarjadowanjom tele přemjenowanje přesta.

Wícežny bur slušese pod krajneho bohota; naposled, tola hižo dołho, bě jeho kublo do položcow rozdžělene. Po jeho smjerći dósta bohota 15 toler 12 krošow a 5 pjenježkow při

zwičežnjenju naslědnika. Druha połojca wicežneho kubła bě do ruki druheho knježka, wěsteho Opitza, přišla; jeje wićaz měješe swojemu knježkej samsnu službu (drjewo přewozyć a podobne jězby) činić a dawki dawać. W 15. a 16. lětstotku bě z knježkom staw swójby von Haugwitz w Husce, w 16. a 17. l[ě]t[st]otku von Gersdorf w Radměricach, potom swójba von Killer. Na južnej nachile wsy bě cyhelnica, kotrejež twarjenje pozdžišo za mlokarnju wužichu. Cyrkej, rjany gotiski twar, 1887 poswiećena, je wulkotny pomnik serbskeje darniwosće: praelat Buk zmōžni twar, Michał Holaski z Chrósćic a [Jurij] Handrij Kral z Małsec darištaj 4 zwony, wěžny časnik dari Pjecz z Libonja. L. 1904 dari klōšter Marijina hwězda faru. Dołholětny farar bě Jurij Libš, serbski spisowaćel, kotryž serbsku „Syntaksu“ wuda. Šula, prjedy w Čornecach, bu 1880 do Baćonja přepoložena. Wučer a kantor bě Jan Symank, sobuzaložer přěnich Raiffeisen-skich towarstwow [a] nalutowarnjow w Serbach a pozdžišo po fararju Nowaku-Radworskim načolnik podzwjazka serbskich Raiffeisenkow. Z Baćonja rodženy bě Jakub Šewčik (1867), kotryž někotre lěta Katolski Posoł redigowaše. – Wjes je dospołnje serbska, ma 288 wobydlerjow, mjez nimi 282 Serbow.

Bakunin, Michail

hlowny založer anarchizma, rodž. 1814 w Toržoku w Ruskej, zemř 1. julija 1876 w Bernje. Běše najprjedy wyšk, potom spisowaćel, wot 1841 w Němskej a Rakuskej. Po Drježdžanskim ropoće (1849) zajaty a w Rakuskej k smjerći zasudženy, na to pak do Ruskeje wotsunjeny a tam 1857 do Sibirskeje pōslany. Wottam so jemu poradži 1861 přez Japansku zaso do Europy ćeknyć a za anarchiju dale džělać, doniž so chory do Lucerna wróćo njesćahny.

W Budyšinje běše Bakunin, wot Tzschirnera pōslany, 1848 pola Smolerja a chcyše jeho wobřećeć, zo by wón serbskich burow k zběžkej nawabił. Smoler pak jeho přicpěwaćo wotpokaza a přispomni při tym, zo by to njerozum był. Na to je Bakunin prajił, zo wón za swoje powołanje džerži wobstějace zničić, wšojedne hač je wěra abo knježerstwo, kralowski hród abo palast jedneho bohačka. (Smolerjowa awtobiogr[afija]). Bakunin napisa mjez dr. „Mócnarstwo a anarchija“, 1873.

Balcar, Měrcin

farar w Grunawje, wulki dobroćer serbskeho luda, nar. 9. nowembra 1711 w Baćonju, zemř 5. měrca 1785 w Grunawje, studowaše w Chebje, Chomutowje, na Praskej uniwersiće, potom we Wołomucu w Morawskej, chcyše do jezuitskeho rjadu zastupić, bu pak potom kapłan w Lubanju (1738–46); na to administrator w Jaworniku 1746–49 a potom farar w Grunawje (1749–85). Založić pomhaše ze swojimi pjenježnymi darami jednu faru a pjeć kapłanstwow, mjez nimi tři serbske: Radworske, Njebjelčanske a Ralbičanske a doby sebi přez to čestne mjeno „wótc serbskich kapłanow“.

Lit.: ČMS 1928, 9 sl.

Bart, Arnošt

překupc, bur a korčmar w Brězyncce, rodž[eny] 29. 8. 1870. Předchorhojnik (wojowar) za naše Serbstwo. 1912–1918 zapōslanc serbskeho naroda w sakskim sejmje. Hišće džensa doprědkar naroda. Bě dwě lěće w twjerdžiznje dla swojeho prócowanja za serbski lud.

Bartko, Jan

kantor w Nosaćicach, plódny serbski spisowaćel, nar. 16. now[embra] 1821 w Drobach pola Minakała, zemř 18. meje 1900 na wotpočinku w Budyšinje.

Wot 1843 běše wón wikar w Delnej Hórcce, 1843–57 wučer w Chwaćicach, 1857–90 cyrkw[inski] wučer a kantor w Nosaćicach a 1890–1900 na wotpočinku w Budyšinje.

1847–1900 běše wón swěrný sobustaw M[aćicy] S[erbskeje], wot 1858 sobustaw beletristiskeho wotrjada a 1893 zarjadnik Maćičneho domu, 1894 předsyda twarskeho wuběrka, napisa „Serbski Maćičny Dom“, Ł 1894, 4 sl., 1898 za čestneho předsydu twarskeho wuběrka a tež pedagogiskeho wotrjada wuzwolony, ČMS 1899, 61.

1848 běše soburedaktor Serbskeho Nowinkarja a dopisowar T[ydženskich] N[owin] a SN. Jako wustojny pedagoga napisa 1847 nastawk wo wučenju němskeje rěče w serbskich šulach, wuda „Praktischer Lehrgang zum Erlernen der deutschen Sprache in wendischen Schulen“, 1852, přeloži z Pjekarjom „Bibliske stawizny“, 1853, napisa „Prěnju čitanku za serbske šule“, fiblu 1872, zestaja po Wilde „Bibliske stawizny za serbsko-němske šule“, 1800, napisa tež mj. dr. „Něšto za našich lubuškow“ (pěsnje a basnje), 1865, a powědančko „Oberlin“, 1865, přeloži z němskeho: „Nócný stražnik“ po Körneru, ČMS 1863, 3 sl., „Domaša Kempenskeho štwore knihi“, 1852, „Dra. M. Lutherowe dziwne wěšćenje“, 1848, „Paradiz-zahrodku“, 1853, a „Spochi trajacu bibl[isku] protyku“, 1854. Tež za ratarstwo wón sobu džělaše jako pokladnik burskeho towarstwa w Małym Wjelkowje.

Lit.: Ł 1900, 46. – Ł 1901, 44. – Př[edženak] 1901, 35. – ČMS 1901, 57 sl.

Bart

němski Baruth, je zahe založene a bórce wuznamne serbske sydliščo, byrnjež nic w najprěńšej dobjce přičahowanja našich serbskich prjedownikow do našeje džensnišeje domizny nastal. Ma swoje mjeno po dziwih pčolkach, kotrež tam w zdónkach chójnow twarjachu a kotrež sebi serbscy pčolarjo podćisnychu. Bórce nasta tu wjetše sydliščo pčolarjow, kotriž wšak nimo rybarstwa a hońtwjerstwa tež skót plahowachu a rata-rjachu, kaž wšě rjemjesła wukonjachu. Po němskim nawale do Milskeje bu krajina wokoło Barta a daloko pod nim němskemu knježkej jako wicestwo spožčene, kotrež w jeho swójbje wosta, zo móžeše so mjenować „von Baruth“ a swoje wulke wobsydstwo „knjejstwo“, a to hižo do leta 1268, přetož w tutym lěće při składnosći rozdźělenja Milskeje abo Milčanskeje do Budyskeho a Zhorjelskeho kraja so wjelknjejstwowske prawa Bartskeho knjeza znowa wobkrućuja, wosebje jeho prawo wyšeho sudnistwa, kotrež jednoru knježkoju tehdy njemějachu. Zahe je Bartski knjez swoje wobydlenje wobhrodził. Lěta 1319 so jeho dwór „castrum“, to je: twjerdy hród, mjenuje. Wot 1351–1406 bě Bart a Bartske knjejstwo w rukach swójby von Kittlitz, za kotrejež čas so wosebita hrodowska kapalka wuhotowa. Cyrkej a fara běštej hižo leta 1222 nastalej a slušatej tak do rjada najstaršich hornjołužiskich wosadow. Běštej Budyskemu proboštej podstajenej. L. 1406 slědowaše swójba von Gersdorff we wobsydstwje Bartskeho knjejstwa. L. 1486 buštaj wobsedźerjej Barta pola krala Matyja kruće wobskorženaj, zo swój hród njedziwajcy powšitkowneje zakaznje překruće wobtwjerdzítaj, a měještaj hrjebju a nasyp zaso wotstronić. Zo bě Bartski hród kruty, widźimy z toho, zo jón husitojo l. 1419 woblēhowachu a nadběhowachu bjez wuspěcha. Lěta 1489 so hród na Bože spěče ze zanjerodzenjom služowneje zapali a dospołnje wotpali. Mandželska l. 1702 zemrěteho krajneho bohota Mikławša von Gersdorff, swobodna knjeni Katarina Henriette zwudowjena von Gersdorff, rodž. von Friesen, da Serbam Nowy Testament serbski a němski porno sebi w jednej knize l. 1706 ćišćeć. Friederika Henrietta rodžena hrabinka von Gersdorff, wudata na hrabju Hohenthal, dósta Bartske knjejstwo l. 1707, a swójba von Hohenthal je wobchowa hač do leta 1802; tehdy předa poslednja wobsedźerka z mjenom von Hohenthal Bartske knjejstwo wujej Křesćanej, hrabi zur Lippe-

Biesterfeld-Weißenfeld, kotrehož swójba je wobchowa hač do lěta 1945, hač do wuwjojenja wulkoležownosćerjow.

Bartske knježe kubło wobsahowaše 312 hektarow. Farske ležownosće wopřimuju 34 hektarow. Wšě druge wjesne ratarstwa su mjeńše.

[...] ¹⁴

Nimo trěbnych rjemjeslnikow a wobchodnikow su Bartsy wobydlerjo ratarjo. Wjes ma wob lěto 6 skótnych wikow; druge (w meji) a předposlednje (w septembru) su z klamarskimi zwjazane. W hrodowskej knihowni je na 10 tysac knihow staršeho pismowstwa wšelakich wědomosćow.

Do Bartskeje wosady slušeja slědowace wsy: Bukojna (Buchwalde), Nowa Wjeska (Neudörfel), Dubrawka (Dubrauke), Zubornička (Kleinsaubernitz), Stróža (Wartha bei Guttau). Wosada měješe po ludličenju l. 1900 1150 wobydleri, l. 1880 1560. Serbow bě l. 1900 75 %, prjedy hišće wjac. Industrija ludži k twornjam we wjetšich sydlišćach wabi, stroje ratarnej služownikow wulutuja. Džensa zaso nawopak železnica, omnibus, awto a jězdne koło džělačernej zmóžnja, na wsach bydlo wostać, zo wsy zaso přibywaja. Přispomniny hišće, zo su po wotdžělenju Wojerowskeho a Zhorjelskeho wobkóla wot Sakskeje po wobzamknjenjach Wienskeho kongresa někotre prjedy do Bartskeje wosady slušace wsy wokoło 1830 do druhich (nětko pruskich) wosadow přestupile. Dołholetny farar bě tu Korla Herman Robert Rjeda, 1816 w Smělnej narodzeny, 1843 farar w Hućinje, 1863 w Barće, redigowaše serbsku protyku Předženak, 1890 džěše na wotpočink, wumř 1900.

Bartska hora

tež Wowča hora, němski: Schafberg, mjenowana, dokelž, jako we Łužicy we wjetšej měrje hač džensa wowcy pasechu, mějachu při horje swoju wowčernju; je 185 m wysoka a poskića do wšěch stronow rjany wuhlada: do bliskeho pruskeho Rózborskeho wobkóla z jeho holemi a runinami, na (Wysoku) Dubrawu, tutón jenož 1½ hodžiny zdaleny rjad hórkow, na šěroku plódnju přestrjeń krajiny pod Budyšinom, kotraž so prjedy často „Złota lučina“ (Goldene Aue) mjenowaše. Jeje napohlad nas wězo tež na bitwu pola Budyšina (20. a 21. meje 1813) dopomina, w kotrejž tuta krajina čezce ćerpješe. Dale nalěwo wuhlada pućowar Bukeycy, hdžež 14. oktobra 1758 Awstriscy pruskeho krala Bjedricha III. njelubje překwapichu. Łužiske, česke a šlezyske hory wóčko wuhlada a města Budyšin, Lubij a Wóspork. Hora, kotraž so přez 55 metrow wyše swojeje wokoliny pozběhuje, je ze swojim čmowym lěsom sama tež daloko widžeć. Sewjerna kónca wsy [Barta], mjez kotrymž a Dubrawku hora leži, ma 154 m, lučina při rěce 151 m wysokosće.

Džensa tam stołpowa lamaja, kotryž je so tam z nutřkowneho našeje zemskeje kule před mnoho tysac lětami wuškrěł a při studnjenju na 5- hač 6-hranite stołpy, kaž na Wósporskej abo Wusmudženej horje a pola Stołpnja, rozdžělił. Tutón čemny kamjeń je jara twjerdy a so derje na dróhi hodži. Budysko-Wósporčanska železnica blisko nimo jězdzi a kruty kamjeń dodaloka wozy.

¹⁴ Krótko wo Bartskej horje, hlej slědowace wobšěrniše hesło.

Běčicy

w Bud[yskim] w., nad Čornicu – Bědek, Bědka; wjes w plódnym dole njepokaza na hospodarske hubjenstwo, skerje je mjeno woznamjenilo někajku strowotnu chibu włodyki w času němskeho dobyća, po kotrymž je wjes mjeno dóstała a potom wobchowač měla. Wjes je bórze do ruki Mišnjanskeho biskopa přišla a hižo leta 1286 so pječo serbscy Běčowscy burja z robočanstwa a njeswobody wukupichu. Tuž woznamjenja mjeno rodžinstwo nic chudeho, ale choreho włodyki. W Běčicach je so Budešćanski farar Michał Brancel (Frencel), serbski spisowačel, přeložer ewangelijow, lista na Romskich a Galatiskich a skónčnje cyłego Noweho zakonja, „Serbow wěry přisporjer“, l. 1628 narodził. Wjes je z Koblicami zwjazana. Gmejna ma 586 wobydleri, 492 Serbow = 84 %.

Běla Hora

w Bud[yskim] w., sts. Běla Gora, němski Belgern, po bělym kamjenju (křemjenju) pomjenowany wutwar. Wjes slušeše hižo 1360 Budyskemu měšćanej Joh. Ursus (= Barkaž, jeho mjeno pisachu město Běr; wón pochadžeše ze serbskeje wícežnje swójby w Přišecach). Džensa sluša wjes z Brězecami a Skanecami do Rakojdžanskeje gmejny [...].

Běla Woda

w Rózb[orckim] w., němski Weißwasser, w Mužakowskej holi, je so w běhu poslednich sto lět ze serbskeje ratarskeje wsy na wulke přemysłowske sydlišćo rozwiło. Wot leta 1924 ma prawo města, radnu chěžu, ew[angelsku] a kat[olsku] cyrkej, wodarnju, chorownju, hamtske sudnistwo a torhošćo. Zwopředka so w bliskosći wuhlo kopaše, wo čimž hišće prózdne jamy swědča. Běly wuběrný čisty pěšk wokoliny je wulkotne škleńčerske twornje a přemysło zmóžnił, kotrež mnohim ludžom džěło a zaslužbu dawa. Staru wjes mjenuja Altweißwasser, z kotrejež Struha (Struga) wody 3 rěčkow k wječoru do Sprjewje pola Noweho Města wjedže; wody na rańšej stronje so w haće zhromadza a so po Łuknicy pola Mužakowa do Nysy wuliwaja.

Mjeno měješe stara wjes po małej rěčce we łukach, kotraž Běla wódka rěkaše, kotrejež mjeno so tež na tamniše łuki přenese. K ranju je so město tež přez něhdysu wjes Hermanecy wupřestrěło, kotruž bě hrabja Hermann von Callenberg l. 1780 z rozdžělenjom tamnišeje nuknicy z małymi sydlerjemi založil. Stara wjes Běla Woda je měla 4 wícežne kubla, 13 burskich kublow, 7 zahrodniskich žiwnošćow a 20 chěžkarskich žiwnošćow. L. 1875 bě 760 wobydleri; 1900: 6666; 1925: 12500.

Běle Noslicy

w Bud[yskim] w., sts. Běle Novosedlici, po naložku rodžinstwow pomjenowany wutwar nowych sydlerjow na dobrej pódže abo w rjanej krajinje. Wjes rěka němski Weißnaußlitz a je ze Slónkecami a Čěchorjecami do Hnašćanskeje gmejny pokazana, kotraž ma 872 wobydleri a mjez nimi 661 Serbow = 76 %.

Bělobóh

hora pola Kumwałda a Bajerec, 500 m, korčma z wěžu.

Běloš

młyn pola Hóznje we Wojerowskim w., němsce Biewoschmühle = weiße Mühle.

Běly Bóh

wjerch we Łužiskich horach. Z Čornym Bohom běštej sydlišći dobroho a zleho boha Serbow. Jimaj tam wótočojo woprowachu.

Běly Cholmc

we Wojerowskim w., němski Weißkollm = Ansiedlung am „weißen Hügel“, an weißer Erdkuppe.

Přez wjes wjedže Budysko-Grodkowska dróha a promjo Sprjewje. Po wulkim wohnju je so wjes něšto dale wot hórki k pođnju natwariła. Při haće steji hordozny hród wobsedźerja knježeho kubła. Poł hodźiny wot wsy, z kotrejž je kolonija Tyhelk (Tiegling) zwjazana, je w lěsu wosebita zajimawosć a žadnosć widžeć. Na starych wysokich chójnach hnězdza tam čaple, kotraž so wot rybow wulkich hatow wokoliny žiwja. – Wjes ma 818 wobydlerjow, mjez nimi je 736 Serbow, štož je 90 %.

Beno

biskop O. S. B. [Ordo Sancti Benedicti], * 1010, † 1106 jako Mišnjanski biskop. Staraše so swědomiće wo rozšěrjenje křesćanstwa mjez Serbami. Jeho relikwije su w Mnichowje. Beno bu 1523 swjaty prajeny, ma jako tajki znamjo: rybu z dwěmaj cyrkwinskimaj klučomaj. Česći so jako patron wosebje w Mišnjanskej diecezy. Je tež serbske hona přepučował. (Hodźij, Chróscicy a druhe, kaž to Čišinski w basni rjenje wopisuje.) Je patron Wotrowskeje cyrkwyje „Swj. Bena“. [...] ¹⁵

Běrmich, Jurij

žiwnosćer a wjednik serbsk[eje] kapały w Haslowje, rodź[eny] 1884, wukubłany na hudźbowučerni w Biskopicach, 1905–07 wojak w Budyšinje pola pěškow jako trubjak, je wustojny a pytany serbski herc, wosebje na serbskich kwasach. Wón je syn byw[šeho] znateho wjednika Haslowskich hercow Arnošta B. († 1936); tež bratr Arnošta, Jakub, Haslowski korčmar a hižo teju nan, žiwnosćer we Łahowje, běchu znaći serbscy hercy. Běrmich běše 1922 z wobdźělnikom při spěwanju Serbow w Praze, wot 1923 je sobustaw M[aćicy] S[erbskeje]. Za wotstronjenje hubjenych hospodarskich položenjow je so jako 1. předsyda Łužiskeho burskeho zwjazka prócował (KP 1930, 151) a běše přeco z doprědkarskim ratarjom.

Bezkow

město, w Bezkow-Storkowskim w., němski Beeskow, kaž Bezdow – bezd wudmo kaž tam.

Biblija

je Swjate pismo cyłeho křesćanstwa na zemi, přez křesćansku cyrkej legitimizowane z pračasa křesćanskeje cyrkwy sem. Biblija nam swědči wo Božich zjewjenjach a wo jeho wjednistwje ludow a čłowjekow, wosebje pak, što je Bóh činił za zbóžnosć našich dušow a što sebi wón wot nas žada. Swjeći mužojo su ju pisali, čěrjeni wot Swjateho Ducha. – Wona wobsteji z dweju džělow: Stareho a Noweho testamenta. W Starym testamenće widži wěra wjednistwo Bože nad israelskim ludom, jeho nastaće, rozrosćenje, ale tež jeho spadowanje a skónčnje jeho nadžiju na wumóženje a čakanje na Mesiasa; zdobom pak tež w njej spóznaje wěra stworjenje swěta přez Boha a wjedženje ludow na

¹⁵ Wo biskopje Brunu II. a tachantstwje.

zemi. Nowy testament swědči wo Chrystusowym žiwjenju a skutkowanju k wumóženju čłowjekow wot hrěcha a zatamanstwa; tam pak tež so rozwučujemy wo křesćanskim žiwjenju a křesćanskej nadźiji. – Biblija jako wopismo křesćanskeje wěry a křesćanskeho žiwjenja, je zakład za křesćanske rozwučenje we wšěch křesćanskich cyrkwjach a w džěle křesćanskeho misionstwa. Wona je tehodla so tež přeložila do wšěch móžnych rěčow, w kotrychž so křesćanstwo přěduje. Němski lud dósta bibliju přez Luthera, a to w l. 1525 Nowy testament a w lěće 1534 Stary testament, čišćany wot Hansa Luffta, knihičišćerja we Wittenbergu. Nowy testament do serbšćiny přeložil je pod njesměrnymi ćežemi a samsnymi pjenježnymi wudawkami farar Michał Frencl w Budestecach, tak zo wón w l. 1706 wuńdže; do serbšćiny dotal njeprěložene džěle biblije běchu po dohlóhlej prócy štyrjo serbsey duchowni (Jan Langa-Palowski, farar w Minakale, Matej Jokuš-Čomonosličanski, farar w Hbjelsku, Jan Běmar-Rodečanski, farar w Budestecach, a Jan Wawer-Mješiski, farar w Bukecach) w lěće 1728 wudali, tak zo maja Łužiscej Serbja cyłu bibliju wot toho lěta w maćernej rěči.

Biskopicy

w Bud[yskim] w., nad Wjazonicu, na l. 1066 Mišnjanskemu biskopej wot němskeho krala darjenej župje Drjewnic založene abo z němskimi sydlerymi powjetšene sydlišćo, kotrež 1361 měšćanske prawo dósta. Wobydleri ma město, němski rěkace Bischofswerda (1227 Biscofswerde), 10326, mjez nimi 5060 Serbow = 49 %.

Biskopicy

w Kamj[enskim] w., l. 1225 Bischofesheim, potom Bischheim, maja 1275 wobydleri, mjez nimi 180 Serbow = 18 %.

Biskopicy

w Lubijskim w., 1227 Biscofisdorf, l. 1281–1606 wobsedžeše Budyski kapitl tu štyri łany (B. parva, Małe B.). Druhi podžěl bě wjetši (B. maior, Wulke B.). Snadž běchu Małe B. pozdžišo přitwarjena němska wjes.

Bjenada, Jan

narodži so 1715 w Budyšinje, wopytowaše tam gymnazij a studowaše w Lipsku bohosłowstwo. W lěće 1741 bu wón z fararjom w Delnim Wujězdze, 1770 w Klukšu, hdžež wón hač do najwyšeje staroby w zastojnstwje wosta. Wón zemrě 18. haperleje 1800, 84 lět, 10 měsacow, 15 dnjow stary.

[Lit.:] Sächs. Kirchengalerie [Die Oberlausitz als besondere Abteilung von Sachsens Kirchengalerie, 1837].

Bjerwald

we Woj[erowskim] w., němski Beerwalde, nětko Bärwalde. (1746 Beerwalde: Mělo-li mjeno na bohatosć jahodow w tamnišich lěsach pokazać, kaž so praji, by dziwno było, zo Serbja njejsu serbske mjeno wunamakali, ale němske skepsali; tež hdy by snadž Beer (Bär) wosobinske mjeno było.) Hornjołužiski stawiznar Knothe wjes njemjenuje, dr. v. Bötticher hakle 1608 a praji, zo je wjes w spočatku 17. lětstotka Wujězdžanskim knježim słušała. Je snadž so hakle njedolho prjedy založila, hdyž so chudy bjezdžělny lud do hole na džělo poskići? Z Bjerwaldom zwjazana je kolonija Kitańca, kotraž je pola kubla wulkeho bura Kitana nastala a po nim mjenowana. Bjerwald měješe 1925 115 wobydleri. Nětko ma wjes 113 wobydleri, mjez nimi 107 Serbow, to je 95 %.

Bjez hlowy muž a zwěrjata

so pokazuja po wěrje starych na městnach, hdžež so njeskutki stachu. Duša mortwego njemůže měř namakać, so pokaže přeco zaso a ludži traši. „Tam šeri.“

Blóta

Sprjewja nima wjele pada, přez to so spjewi 2 razaj do wulkeje a mafeje Sprjewje a potom zady Choćebuza do wjele rěčkow. Blóta tam běchu w starych časach. Džens blótowscy burja wjele warjenjow čahnu. Berlinjenjo so tam rady wokřewjeja.

Błudnička

pluny z blótow, wječor małe swětłeška dawaju. Čłowjek so přez zle duchy – bludnički – lochko zabłudzić, do hlubokich bahnow wjesć da, hdžež kónc wozmjě. Husto zabłudzeneho pušći, jeho w blóće wuwala.

Błysk

njebjeski błysk z mróćelow. Bóh swari a hrozy! Hdyž přez njebjeski błysk so něhdže domizna wotpali, swjećachu starši „wupaleny dzeń“, so hišće wjele lět na tutym dnju dopomnichu na njezbožo, swjećachu jako swjedzeń.

Bobolčanka

Bobličanka, rěčka z Bobolc přez Hornju Kinu, Třělany, Wuricy pola Nadžanec do Holborki (Albertowki).

Boranecy

w Bud[yskim] wobk[ruhu], sts. Boranowici (němski Boranewitz, 1539 Bornwitz). Boran, přimjeno włodyki wsy w času němskeho nawala do našeje Milčanskeje jeho nawjedowacych a wobaracych wustojnosćow dla. Po nim wobchowa wjes mjeno. Rodzinstwo bu pozdžišo Radworskemu knježkej spožčena wjes a wosta dołho Radworski přislušk, potom bě wosebite knježe kubło, 1839 džělene do samostatneho wobkubla a do samostatneje gmejny a 1935 zaso z Radworjom do jedneje gmejny zjednocene. Tuta powjetšena gmejna ma 1200 wobydleri, mjez nimi 1153 Serbow = 96 %.

Boža 'lość

dyrbi poprawom rěkać Boža žalosć. Wokoło Wojerec hišće znata bajka, zo njezbožo so wozjewi nježdělnemu džěsću přez žalosćenje.

Bryl, Jan

narodži so 29. 3. 1879 w St[arej] Cyhelnicy p[ola] Chrósćic, studowaše w Serbskim seminarje w Praze a zložil so potom na pedagogiku. Skutkowaše pozdžišo jako profesor němčiny na gymnaziju w Moskwje. Zakitowaše raznje prawo Serbow; běše swěrný přewodźer Serbow a pomocnik Čišinskeho, zemř 30. 12. 1931 w Budyšinje.

Budar, Jan Michal

ryčerkubler w Hornjej Hórcě (a Zdžarju) a rěčnik w Budyšinje, wopokaza ćopłu lubosć k swojemu serbskemu narodej wosebje z tym, zo 4. julija 1767 najwjetši džěl swojeho zamóženja serbskej chudobje woběju Łužicow a Mišnjanskeje bjez dziwanja na jich wěruwuznaće wotkaza. Fararjo mějachu dań tych wotkazanych pjeněz kóžde lěto před hodami na najchudšich a najdostojnišich Serbow rozdžělić. Budar zemř w lěće 1789 w Hornjej Hórcě a bu na Budestečanskim starym pohrjebnišću k poľnocy wot cyrkwyje

pohrjebany. Džakowni Serbja pak su jemu 100 lět po jeho nadobnym skutku (w lěće 1867) ze samowólnych darow pomnik ze zornowca ze serbskim napismom na jeho row stajili. – Kak so potřebni Serbja kóždy lěto na jeho Božeho džěsćowu dar z Budarjo-weho wotkazanja wjeselachu! Čim bóle wobžarujemy, zo jeho wulke wotkazanje z inflaciju po Přěnjeje swětowej wójnje so miny, znajmjeńša ničo wjace wo tym njeje slyšeć bylo, hač su so tele pjenjezy nahódnosćile a što je so z nimi stało.

[Lit.:] J. Křižan, Ze Serbow zańdženosće, 1911, z nakładom Serb[skeho] luth[erskeho] knih[owneho] tow[arstwa].

Budestecy

cyrkwinska wjes, 1½ hodźiny k juhu Budyšina, mjez horomaj Lubinom a Mnišoncom w Sprjewinym dole, rěka němsce Großpostwitz. Dokelž pak Němcy blisku wjes Bójswe-cy, sts. Bojslawowici po swojim „w boju sławnym“ włodyce rěkacu a tež němski Boslawitz mjenowanu, drje dla podobnosće z mjenom Bostewitz započinachu Kleinpostwitz mjenować, přiwučichu so ludžo rozeznawanja dla, za Postwitz Großpostwitz prajić. Tež někotre zastojnstwa so temu přizamknychu. Hač do l. 1807 tež Budesčanske cyrkwinske knihi jenož Postwitz pisaju, a sakske ministerstwo znutřkowneho je stajnje a z prawom při jednorým mjenje Postwitz wostało.

Staroserbske mjeno měješe šěroku twórbu Budgostowici, bě pak hižo 1331, w kotrymž lěće so wjes přeni raz naspomni, a to z krótsjej twórby Bustewitz, po rozplunjenju suhlósnička g do h so w serbskej rěči na Budestecy skrótšilo. Nas pak tu zwopředka jenož starša šěrša twórba zajimuje, přetož naš spytnik prof. dr. Arnošt Muka so při wuloženju tutoho wjesneho mjena na staru ertnu podawiznu počahuje: Pobožni pohanscy serbscy putnicy pućowachu na swjate dny před wječorom rad hač do tuteje wsy, zo bychy rano w prawym času k swjatnicy dóšli. Korčmar, włodyka wsy, tutech swojich hosći w prawym času wołaše, zbudži, a tak naby wjes přimjeno Budgostowici, wjes, hdžež so hosćo zbudžuja. Ertna podawizna mjenuje swjatnicu w haju, po kotrymž [maja] Hajnicy swoje mjeno, a wuložuje mjeno Budestecy jako wjes z budu abo budami za putnikow do Hajnic. Na to Muka, na druhe swjatnicy myslo, njeđziwa; wón wotwodžuje mjeno Hajnicy wot mjena Hajna, to rěka Heinrich.

Po němskim dobyću našeje Milskeje, kaž naša domizna tehdy a hač do lěta 1268 rěkaše, jako ju braniborskej namjeznaj hrabjej do Budyskeje a Zhorjelskeje džěleštaj, buchu tež Budestecy němskemu knježkej jako wićestwo připokazane. Ludžo zhubichu dotalnu swobodu a dóstachu wjesneho sudnika a běrku, snadž tež hišće dalšeho wićaza do wsy sadženych, mějachu knježkej robočić a pjenježne a wupłodne dawki dawać. Njeznajemy mjena přěnich knježkow. Hakle 1472 so knježk Liborius von Helwigsdorf mjenuje, kotryž w tutym lěće, kaž prof. Knothe naspomni, z Budesčanskim fararjom něšto zrěča, a lěta 1507 Budestecy a Hajnicy Budyskej radže předa. Wot toho časa su Budestecy z Hajnicami z wuwzaćom l. 1549–55, w kotrychž kral Ferdinand I. tutej wsy z horu Lubinom w chłostańcy (Pönfall) kancelerj Fryči přewostaj, pod Budyskej radu hač do wotwjazanja wjesnych nadknjejestwow, robotow a knježkowskich dawanjow wokoło lěta 1840 wostała. Rada měješe tam tež sudnistwo a zarjadowanja dla wosebitu chěžu (Inspektionshaus), a radny knjez, kotryž měješe Budestecy na starosći, so mjenowaše dohladowar (Inspektor). Naspomnjena chěža, z korčmarstwom a klamarnju wuhotowana, bu 1825 wěstemu Polankej z Klětneho předata.

Wjes měješe 1840 55 statokow, 1875 60 ze 487 wobydlerjemi; 1905 bě přez 1000 wobydlerjow. Wjes je so w poslednich lětach dale rozwiła a porjeńšila. To plaći tež wo susodnych Hajnicach, kotrež so wot lěta 1864 ze založenjom twornje (předžernje) a z přičahowanjom čěskich džělaćeri rozwichu. Wot lěta 1881 steji tam katolska kapala, wot

1901 katolska šula – nětko je tam katolske farstwo založene. W Hornjej Hórce je z mlyna papjernik nastał, w Małych Debsecach chemiska twornja, w Bjedrusku točernja kamjenjow, w Budestecach a Bělšecach jedna wulka cyhelnica po druhej, w Budestecach tež cementowa twornja, we wokolności jedna zornowcowa skała po druhej, to wšo wuskutkuje wuwíwanje wsy a wokolnych wsow.

W Budestecach mějachu hižo zahe drjewjany móst přez Sprjewju. Přez wjes wjedže stara dróha z Budyšina do Českeje. Lěta 1570 dotwarichu ze zamóženja spadaneje kapale w Starych Jilocach kamjentny móst za tutu dróhu w Budestecach a lěta 1835 wutwari so stara dróha na krajnu dróhu.

Lěta 1876 přeměni so wjesny napohlad wosebje z wottorhanjom zajimaweho twara stareje fary a 1893 z přetwarjenjom cyrkwy a jeje wěže.

Železnica z Budyšina do Wjelečina a dale do Sakskeje Šwicy přiwjeze mnohich wopytarjow bliskeje Mnišonskeje hory.

Za Serbow su Budestecy wosebje wuznamne přez džělawosć tamnišeho fararja Michała Brancla (Michael Frenzel), rodź. 1628 w Běčicach, 1651 farar w Kózłom pola Niskeje, 1662–1706 w Budestecach. Wón přeloži najprjedy nětke knihi Noweho zakonja a skónčnje cyły Nowy zakón do serbskeje rěče. Předniše da wón w dobrym prawopisu za swoje pjenjezy čišćeć, posledniši měješe jeho syn Abraham po přeću němskeje dobročelki do mjenje dobrego prawopisa prepisać, w kotrymž běchu njedzělske ewangelije a epistole čišćane, zo móžeše hišće l. 1706 wustupowaše ertnje a pisanje njebojaznje za robočanski lud a za prawo serbskeje rěče, na jeje hódnosć a přislušnosć k słowjanskim rěčam pokazuju. Mjez Serbami měješe wón wjele česćowarjow, kotřiž jeho mjenowachu „Serbow wěry přisporjer“. Dwórski předar Spener [sej] jeho džěło wažeše a spěchowaše a jeho před wyšnosću a krajnym knjezom zastupowaše, hdyž so přećiwnicy na njeho hrěšachu. Druhi dobročer Serbow z Budesčanskeje wosady bě Jan Michał Budar z Hornjeje Hórki, Budyski prawiznik (1713–1789), kotryž swoje zamóženje, 56 tysac toler, za chudych Serbow wustaji, kotrymž měješe so dań tutech pjenjez rozdzělić.

Džensa maja Budestecy na 3000 wobydleri, 61 % je Serbow.

Budyšin

hlowne město Hornjeje Łužicy, wot 1815 jenož hišće sakskeho džěla, wot 1268 Budyškeje krajiny, nawječornijeje polojcy našeje Milskeje, kaž so naša domizna potom hač do přechada do ruki Korle IV. mjenowaše, a do němskeho dobyča kraja jeho hlowny hród so hižo 1002 wot Mjezyborskeho biskopa Thietmar[a] naspomni. Wězo je Budyšin wjele starše sydlišćo, kotrež je so wěsće hnydom po začehnjenju Serbow do našeje džensnišeje domizny založilo, tola su mnohe rodžinske wsy znajmjeńša runje tak stare, mnohe wěsće hišće starše. Ale hižo tehdy so Budyšin město mjenuje. Hród z chěžemi hrodowskeje wobsadki, bórklin (Burglehn), podsteješe hrodowemu hrabi, praefect a pozdžišo krajny bohot mjenowanemu. Chěže hosćencarjow, překupcow a rjemjeslnikow tworjachu wosebite abo woprawdžite město. Lěta 1213 dósta Budyšin wot českeho krala prawo, kamjentne murje nimo dotalnych nasypow a kamjentnu radnu chěžu twarić. Jako so tachantstwo z kapitlom založi, nasta třeći džěl města, kaž hród, wot měšćanskeje rady njewotwisny. Tež w tachantskim měsće a pod nadknjejtstwom a škitom tachanta so ludžo zasydlichu. Tachantstwo měješe wosebje nadawk, so wo duchowne dobro Serbow starać. Milska steješe pod Mišnjanskim namjeznym hrabju, nětke lěta pod pólskim knjezičerjom Bolesławom, pod čěskim kralom, pod česko-wuherskim kralom Matyjom, pod čěskim kralom a němskim kejžorom, wot 1620 (1635) pod sakskim wolerskim wjerchom a 1806 kralom.

Lěta 1405 so rjemjeslnicy z wuwzacóm rěznikow radže spječowachu, ju wobsadzichu a nowu radu ze swojeje srjedzizny wuzwolichu. Kral Wjaclaw, stary porjad wróciwši, jich surowje pochłosta: 14 nowym sobustawam rady bu w jeho přitomnosći hlowa wotčata. L. 1429 wobłěhowachu a nadběhowachu husitojo Budyšin, tola bjez wuspěcha. Zwady zdžěla namócných zemjanow ze surowym sudnistwom Zwjazka šesćiměst wjedzěchu skónčnje l. 1547 ke kejžorskej njehnadže a přepjatej chłostańcy, w kotrejž tež Budyšin čezko škodowaše. W 30lětněj wójnje Budyšin wulku škodu počerpi, wosebje l. 1620 a 1634 z wulkim wohenjom. Tež w Druhej šleziskej a Sydowlětněj wójnje měješe Budyšin čezki čas. Lěta Napoleonowych njeměrow, wosebje dny wokoło bitwy pola Budyšina (20. a 21. 5. 1813) přiwjedzěchu nowu čezu a nuzu. Njedziwajcy toho so město přeco zaso zhraba a pokročeše.

W Budyšinje je stajnje mnoho Serbow bydliło. Tydženske wiki, kemše, rjemjesla a zastojnstwa mnohich Serbow ze wsow do Budyšina wjedzěchu. W Budyšinje schadźowachu so serbske towarstwa, powołanske, wědomostne, bjesadne. Tu založi so 1847 Maćica Serbska, zo by serbski lud z dobrým pismowstwom zastarała, a natwari sebi na Lawskich hrjebjach krasny Serbski dom, kotryž fašistiska bjezbóžnosť 1945 wotpali, [...] ¹⁶

Budyšin ma tuchwilu 41350 wobydleri, mjez nimi je so 28309 Serbow po rěči a narodnosći naličilo, to je 68 % [...] ¹⁷

Budyšink

němski Kleinbautzen, nad Holborku (Albrechtsbach), cyrkwinska šulska wjes, l. 1840 487, 1905 488 wobydleri, 9½ km k dołhemu ranju wot Budyšina, njedaloko Budysko-Niščanskeje dróhi, k wječoru, sewjeru a dołhemu ranju z hórkami wobdaty, z wuhladom na Łužiske hory.

Wjesne mjeno so wotwodźuje wot mjena lěcha, kotryž w času němskeho nawala do našeje Milskeje abo Milčanskeje tudy z knježkom běše: Budyh, Budyš abo Budyša, mjena, kotrež su skrótšenki mjena „Budysław“, to rěka, „slawny w kedźbliwosći, wobhladniwosći, stražowanju“. Zwoprědka je wjes wěsće jednorje Budyšin rěkała, kaž w naspomnjenym času Budyšin nad Sprjewju, byrnjež tutón hižo tehdy swójeho hrodzišća dla wjetšeho wuznama był hač naša wjeska; wjetši najskekerje tehdy hišće był njeje. Po našej wjesce je so w němskim času potom wobsedźerska swójbja „von Baudissin“ mjenowala; po krajnym srjedzišću, kotrež tola kralej słušeše, tajke pomjenowanje njeby móžne bylo; tež wosta tam zjawnje trjebana twórba měščanskeho mjena přeco Budissin. Hakle jako město Budyšin po wuznamje a wulkosći přibywaše, započinachu ludžo našu wjes dla rozeznawanja wot Budyšina Budyšink mjenować. Němske pomjenowanje wjeski bě Baudissin. Hakle 1674 a 84 wustupi mjeno Kleinbaudissin a Kleinbudissin.

¹⁶ kaž chcyše serbsku rěč a serbske pismowstwo zničic, štož so jej dzakowano Bohu radžilo njeje, byrnjež načinjena škoda wulka dosć byla. Žiwjenska móc serbskeho luda so znowa a sylnišo jewi a lubosć k swojoraznej narodnosći a prawej čłowjeskosći so w serbskich wutrobach rjeńšo hori. Stary Budyšin ze swojim serbskim mjenom, ze swojimi serbskimi městnami a cyrkwjemi, we swojim žiwjenju, na swojich Serbow, z kotrymiž swoje wuplody wuměňuje, na podložku runoprawosće a wzajomneho hódnosćenja a dowidženja narodnu přepjatósć a přezběhowatosć spuściwši, přecelnišo hlada a jim slónčniši, swobodniši, njezajaty napohlad poskići.

¹⁷ To naše zastojnske ludličjenja wupokazale njejsu. W prawej demokratiji sebi kóždy zwěri so swojeje narodnosće wuznać. Čeho tež měl so čłowjek bojeć abo hańbować, kotryž nimo swojeje maćerskeje rěče hišće druhu rěč znaje?

Wěšće je serbska twórba Budyšink na tele němske přemjenowanje z wliwom była. Zo by Budyšink hdy nuknica Budyšina nad Sprjewju abo někak wotwisna wot njeho była abo Budyšin hač do Budyšinka sahał, kaž bajka powěda, je jenož pozdaće wumyslerja bajki, z kotrejš chcyše mjeno Budyšink wuložić.

Cyrkwinsce je Budyšink Budyskej duchownej wyšnosći podstajeny był. Powěda so, zo je w 16. lětstotku tu kapalka stejala, kotruž je pječa serbski kapłan cyrkwe swjateho Mikławša w Budyšinje zastarać měl. Po wotchadže swójby von Baudissin je Rudolf von Rechenberg w Budyšinku l. 1602 tu cyrkej z faru založil. Wotsypk pak je Budyšink, kaž tež přislušne Přiwćicy, hač k wotwjazanju robotow a wupłodnych dawanjow wokoło 1840 na Budyski kapitl dawać měl. Tola tutu přislušnosć mějachu tež druge wsy. Tuž zbywa jenož pozdžiši wjetši wuznam Budyšina nad Sprjewju z přičinu za pozdžiše přemjenowanje Budyšina nad Rachlowskej wodźičku (Holborku) na Budyšink.

Do Budyšinka je jenož hišće susodna wjes Přiwćicy zafarowana, kaž tež tamniše džěci do Budyšinka do šule chodža. Prjedy jako cyrkwinske wosady hišće tak kruće postajene mjezy njemějachu, so tež druge wsy abo jednotlivi z nich do Budyšinka dźeržachu, štož so wo Delnjej Hórcce, Krakecach, Skanecach, Brězyncce, Bošecach a Cyžecach w cyrkwinskej chronice praji. Přrnja (drjewjana) cyrkej so w Třicecílětnjej wójnje skazy, drje lěta 1631. Potom so wosada 18 lět do Malešec kemšam měješe. 1648 so nětčiša cyrkej z wěžu z kamjenjow natwari. W njej je wjele starožitnosćow. Wohtar z klětku a łubje Budyšinskeho a Přiwćanskeho knjejstwa su rjenje z drjewa wurězane. Mnohe rowne pomniki su do murjow zapušćene. Tež cyrkwinska knihownja ma mnohe starožitnosće. Hač do lěta 1875 bě tam přeni wudawk Gutenbergoweje biblije, dar Carla Heinricha von Nostitza, kotraž bu tehdy za 8850 markow předata. Škoda! Kupc ju potom za 45 tysac hriwnow dale předta. Z cyłeho nakłada tutoho drohotneho pokłada su jenož 4 eksemplary zbytnje. Budyšink ma tam tež jednu staru wulgatu w mnišim pismje bjez ćišćerskeho čisla a džěle českeje biblije z lěta 1587.

Na pohrjebnišču je mnoho wosebitych rownych pomnikow.

Nimo knježeho kubła (260 ha) měješe Budyšink l. 1840 10 zahradnikow, 14 chěžkarjow z polom a 7 bjez pola. W Přiwćicach bě nimo něšto wjetšeho knježeho kubła (290 ha) 1 połlenk, 5 zahradnikow, 21 małozahradnikow, 1 chěžkar z polom, 5 chěžkarjow bjez pola. Wobydleri bě tu 256, tam 226. Z wuwzaćom knježich a 10 dorosćenych Němcow běchu wšitcy Serbja.

Wjes je w husitskich njeměrach a w Třicecílětnjej wójnje wjele ćerpjeć měla. 1662 wotpali so knježi dwór. 1747 wotpali so z faru a šulu 7 statokow. 1757/58/59 škodowaše wosada w Sydomlětnjej wójnje ze strony Prusow a Awstriskich. W meji 1813 wojowaše so wosebje wo Přiwćicy, cyła wokolnosć ržeše z wójnskimi hołkom, wjac hač 15 wsow so wotpali. 1829 wotpali so w Přiwćicach knježi dwór z někotrymi druhimi statokami.

1748–73 bě tu z fararjom Hadam Bohuchwał Šěrach, wuběrný předar a spisowaćel serbskich natwarjacych knihow, wuznamny pčolar, kotryž je tež wo pčolarstwje pisał, Łužiske pčolarske towarstwo založil a sobustaw Hornjołužiskeho wědomostneho towarstwa był.

Buk, Jakub

konsistorialny prezes w Drježdžanach. Běše sobuzaložer spomóžnje skutkowaceje Praskeje Serbowki, lěta 1846. Kwětki, to je zapisk nastawkow a basni młodych Praskich studentow Serbskeho seminara, swědča wo jeho njesprócnej džěławosći. Funděrowaše nadobnje nowotwar Bačońskeje cyrkwe a bu tam tež na kěrchowje při cyrkwi k wěčnemu měrej swjatočnje pochowany.

Bukecy

l. 1222 Bukewicz, serbski Bukovici, na hórskéj nachile 260–290 m vysoko při Budysko-Lubijskej dróze a Pomorčanskim puću, cyrkwinska wjes z daloko widzanej wěžu, na krawny nadpad Rakušanow na Prusow dnja 14. oktobra 1758 dopominaca.

Rodžinska wjes, ma mjeno po svojim włodyce Buku, kotryž wjes nawjedowaše w času němskeho dobyća našeje domizny; němski pozdžišo Hohenkirchen a skónčnje Hochkirch. Wosada podsteješe z Klukšanskej, Hućinjanskej, Hrodžišanskej, Poršiskej, Wjelećanskej, Wjazońskej, Załomskej a Kumwałdskej hižo 1222 Budyskemu tachantej. Někotři burja běchu farje připokazani, druzy wjesnjenjo knježkej spožčeni, započatk 15. lětstotka Wawičanskemu von Klüx, wot 1564 Koporčanskemu von Gersdorff, potom porjadu knježkam von Kottwitz, von Schwanitz, Měrcin Swědom, Leonhardi, von Leubnitz, von Gersdorff, von Lutz, von Kindt, Hähnel, wšitcy w Koporcach. Swobodni (wukupjeni) ludžo su 1628 Kosmač, Stroła, Běrka, Herčik, Rječka, 1661 Brězynka, 1686 Kowar, 1699 Hejno, 1820 Bjenada.

Bukečanski farar Jan Wawer z Mješic (1708–28) bě jedyn tych štyrjoch duchownych, kotřiž po 11lětnym džěle přěnju serbsku bibliju wudachu (l. 1727/28). Druhi Bukečanski farar, Jan Bjedrich Dołhi (Langa) ze Smělnje (1739–57), přeloži z druhimi serbskimi duchownymi Lutherowu Postilu.

Do Bukečanskeje wosady słušeja sědowace wsy: Delany, Kołwaz, Koporcy, Łusk, Lejno, Něćin, Blócany, Pomorcy, Rachlow, Šekey, Sowrjegy, Žornosyki, Trjebjeńca, Čornjow, Wawicy, Wadecy, Wuježk, Mješicy.

Na krawny džen 14. oktobra 1758 dopomina mjeno hornjeho kónca wjesneho puća do Pomorc: Krawna hasa, „Blutgasse“, dopominaju džěry třělbowych kulkow w „žołtych“ cyrkwinskih durjach, kule wjel'třělbow w muri a dopomnjenki w hosćencu. Wosebje krawne bě wojowanje wo pohrjebnišćo pola cyrkwje, kotrež měješe major Langen zakitać. Pruski pólny maršal [von] Keith tu, hižo ranjeny, nadběh nawjeduje do hrudže třěleny padny. Marmorowy pomnik z česácym napismom, wot přecelstwa na pohrjebnišću postajeny, nětko w cyrkwi za wołtarjom steji. Wjes bě z třělenjom a wohenjom čězko počerpila. 16 ludži, kotřiž běchu so w pincach schowali, so zadusychu a buchu w Bukecach pohrjebani.

Tež při wójnje pola Budyšina měješe wjes wjele čerpjeć. 21. meje 1813 Rusojo a Prusojo k ranju naspjet a Francozojo za nimi čehnjechu. Tući njedziwajcy wot nich postajenych taflow z napismom „Territoire de la Saxe électorale. Pays neutre“ rubichu. Mějachu biwak pola cyrkwje. Napoleon přenocowa na farje.

Mnohe wohnje wjes potrjehichu: 28. decembra 1806 w tachantskim podžělu (Blažij, Konik, Šwab); 24. meje 1810 knježa nuknica; 5. septembra 1813 w podžělu swójby von Temritz (Handrij Kowar, Pětr Kowar), w Rodečanskim podžělu (Guda, 4 zahrodnicy a chěžkar) a w Koporčanskim podžělu (chěžkar a gmejnska chěžka); 9. septembra 1813 (Dołhi = Lange); 6. jul[ija] 1845 (hosćenc Noecker, džensa Stange, a mnoho chěžow při dróze); l. 1858 wulki woheń (29 domskich a pódlanskich twarjenjow, skoro cyła delnja wjes).

Nimo Bukečanskich džěci chodža džěci 13 wosadnych wsow do Bukečanskeje šule. Nazymu 1829 bu w Rachlowje šula založena za Rachlow, Delany, Šekey, Sowrjegy a z Budysko-Michałskeje wosady za Brězow a Wysoku, z Budestečanskeje za Splósk a Chójnicu. Łusk je do Kotec, Čornjow do [...] Wujězda w Ketličanskej wosadze zašulowany.

W bliskosci pola wosadneje wsy Mješic wuzběhuje so z rjada horow 561 m wysoki Čornobóh abo Prašiwa hora z Prašicu a Wulkej a Małej Kačku. Z wěže, l. 1850 twarjenje, ma pućowar wulkotny wuhlad přez rjany lěs na daloku wokolinu.

Štwórć hodžiny k sewjeru Bukec je Pomorčanske dwórnišćo Budysko-Lubijskeje železnicy. W Pomorcach je ratarske wokolne towarstwo na knježim kuble ratarsku wuspytowarnju zarjadowało.

Bukojna

w Rózb[orskim] w., pola Přibuzka (w Mužak[owskej] nar[ěči] Tšěbuzk!) na prawej nachile nysyneho doła, němski tohorunja Buchwalde. Prjedy bě tu nimo mlyna na př. 1597 naspomnjeny železoklepač, nětko je tu papjernik. L. 1828 so cyła wjes wotpali. Mužakowske knjejstwo (hrabja von Pückler) podawaše pomoc při nowotwarje. Nětko je wjes pólska.

Bur, Mikławš

kantor, dołholětny wustojny wučer w Königshainje pola Wostrowca. Přecelny, swěrný Serb. Dari rjany džěl swjeho zamóženja za nowotwar farskeje cyrkwički w Kundraćicach. Tehodla bu tež cyrkwička po jeho předmjenje „Mikławš“ k česći swjateho Mikławša jako patrona wěnowana.

Bystrica

sts. mjeno za Halštrow

Zapis skrótsjenkow

- Casnik – Bramborski [Serbski] Casnik, Serbski Casnik
- ČLV – Lužickoserbský Věstník, Českoluzický Věstník
- ČMS – Časopis Maćicy Serbskeje
- Ł – Łužica, literarny měsacnik
- Łn – Łužičan
- l. – lěta
- nar. – narodženy
- SKA – Serbski kulturny archiw
- sl. – slědowaca, slědowace
- SN – Serbske Nowiny
- SSt – Serbski Student
- sts. – staroserbsce
- w. – wokrjes, wokruh